

DOĞU ve GÜNEYDOĞU'DA

SİVİL TOPLUM MANZARASI

ve COVID-19 ETKİSİ

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	5
ARKA PLAN	7
1. BÖLÜM - ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	8
1.1. Araştırmanın Metodolojisi.....	9
1.2. Araştırmanın Sınırlılık ve Güçlükleri.....	11
2. BÖLÜM - BÖLGEDEKİ SİVİL TOPLUM EVRENİ VE ETKİLERİ	12
2.1. Bölgedeki STK Topoğrafyası.....	13
2.1.1. Bölge STK'larının Birbirine ve Sivil Toplum Çalışmalarına Bakışı	17
2.2. Bölge Sivil Toplumunun Etkisi.....	20
2.2.1. İş Birliği.....	23
2.2.2. Medyayla İlişkiler ve Görünürlük.....	25
2.2.3. Siyasete Etki Etme Kapasitesi	28
3. BÖLÜM - PANDEMİ VE BÖLGE STK'LARI	31
3.1. Salgının Bölge Sivil Toplumuna Etkisi	32
3.1.1. Salgının Çalışma Alanlarına Etkisi	34
3.1.2. Pandemi Sürecindeki Önlemlere Bakış	37
3.1.3. Pandemi ve Kaynak Yönetimi.....	40
3.2. Sivil Toplumun Pandemi Sonrasına Bakışı ve Beklentileri.....	42
SONUÇ.....	45

DOĞU ve GÜNEYDOĞU'DA
SİVİL TOPLUM MANZARASI
ve COVID-19 ETKİSİ

Kasım 2020

ARAŞTIRMA EKİBİ

Reha Ruhaviođlu
Emine Uçak
Roj Girasun
Emine Çoban

Tasarım : Archetype Creative - [instagram.com/arc.cre.stu](https://www.instagram.com/arc.cre.stu)

© Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü Rawest Araştırma'nın izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Doğu ve Güneydoğu'da Sivil Toplum Manzarası ve Covid-19 Etkisi Araştırması, söz konusu bölgelerde sivil toplum kuruluşlarının mevcut durumunu, yürüttükleri çalışmaları, sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin sivil toplum alanına dair değerlendirmelerini, Covid-19'dan ne ölçüde etkilendiklerini ve geleceğe ilişkin beklentilerini görünür kılmak amacıyla yürütülmüştür. Ağustos-Eylül tarihleri arasında nitel ve nicel veri toplama araçlarının bir arada kullanılmasıyla yürütülen araştırmanın nitel evresinde; bölgede farklı sivil toplum alanlarının dökümantasyonu yapılarak hem dünya görüşü hem de çalışma alanı bakımından çoğulluğu içerebilecek şekilde 40 STK temsilcisiyle, ortalama 60 dakika süren derinlemesine görüşme yapılırken, nicel evrede sivil toplum alanında çeşitli pozisyonlarda çalışan 379 kişiyle anket gerçekleştirildi.

Araştırma sonuçlarında sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin bölge sivil toplumunu görece etkili buldukları ve etki kapasitesini siyasi konjonktürle bağlantılı olarak değerlendirdikleri gözlenmektedir. Özellikle bölgedeki sivil toplumun lokomotif hüviyetindeki insan hakları kuruluşlarının etki kapasitesinin, Kürt meselesi başta olmak üzere siyasi ve sosyal gelişmelerle paralel seyrettiği görüşmelere yansımaktadır. Sivil toplum alanını hedef alan baskılar, devletin alanı daraltması, yerel yönetimlere kayyum atanması gibi sebeplerle sivil alanın etki gücünün azaldığı vurgulanmaktadır.

STK'ların aktifliği ve görünürlüğünün azalması nicel verilere de yansıyor. Her 5 kişiden 3'ü STK'ların öncesine göre aktif ve etkili olmadığını düşünüyor. Katılımcılar STK'ların aktif ve görünür olmamalarını genellikle siyasi gelişmelere bağlıyor. 15 Temmuz darbe girişimi sonrası sivil topluma yönelik bir baskı başladığı, Kanun Hükmünde Kararnamelerle kapatılan STK'ların alanda bir boşluk bıraktığı, ana akım medya kuruluşlarının sivil toplumun sesini topluma taşımadığı, STK'ların mali açıdan zorluklar yaşadığı, sivil toplumun bu sebeplerle aktif ve görünür olamadıkları sıkça tekrar ediliyor. Medya görünürlüğünün sivil toplumu internet mecralarına yönlendirdiği ancak bunun da dezavantajları olduğu vurgulanıyor.

Pandeminin Bölge Sivil Toplumuna Etkisi

Araştırma sonuçları hem sivil toplum çalışanlarının hem de çalıştıkları alanın pandemiden olumsuz etkilendiğini, iyi olma halinin giderek kötüleştiğini, verimlilik ve motivasyonun düştüğünü ortaya koymaktadır. Hak savunuculuğu yapan derneklerin dahi pandemi sürecinde hijyen, sağlık, yardım gibi alanlarda çalışma yapmak zorunda kalması; toplumsal kesimlerin pandemi sürecinden ne denli etkilendiğinin göstermesi bakımından önemlidir. Yine aynı şekilde ortaya konulan bulgular Türkiye'nin genelinde olduğu gibi bölge sivil toplumunun da uzun süreceği öngörülen pandemi sürecini atlatabilmesi için kaynak ve desteğe ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Araştırmada STK temsilcilerinin pandemi süreci ve sonrasındaki dönemde faaliyetlerini sürdürebilme konusunda planlamalar yaptığı ve kaynak sağlayıcılardan da yeni normal döneme uyumlu destekler bekledikleri belirlenmiştir. Sonuçlara göre, katılımcılar STK faaliyetlerinin pandemi öncesinde olduğu gibi normale dönmesinin 1 ila 3 yıl arasında gerçekleşebileceğini düşünüyorlar. STK temsilcileri, pandemi sürecini daha hasarsız atlatılabilmesi için sivil toplumun kendi içindeki dayanışma ve iş birliğinin önemine de işaret ediyorlar. Emek, mekân ve imkân paylaşılması ile sivil toplum camiasının moralini yüksek tutacak çalışmalara ihtiyaç olduğunu, bunların teşvik edilmesi gerektiği dile getiriliyor. Bu beklentiler gerek fon sağlayan kuruluşlar gerekse sivil toplumu güçlendirme çalışmalarını yürüten kuruluşlar için önemli gündemler olarak masaya konuluyor.

ARKA PLAN

Türkiye'de sivil toplum alanı, özellikle son on yılda çalkantılı bir seyir izliyor. Demokratikleşme adımlarının atılmasıyla 2000'li yılların başında yükselen bir ivme yakalayan sivil toplum, siyasi ve sosyal dönüşümlerle özellikle de 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Olağanüstü Hal (OHAL) döneminde büyük bir alan daralması yaşadı. 2013-15 arasında devam eden Çözüm Süreci özellikle Kürt sorunu ile ilgili çalışmalar yürüten ve Kürt illerinde bulunan sivil toplum örgütlerine geniş bir kamusal alan açmıştı. Ancak 2015 yılında çözüm sürecinin sona ermesi ve çatışmaların bu kez şehir merkezlerinde ve daha şiddetli bir şekilde başlaması sivil toplumun da kamusal alanını daralttı. 2016 yılında gerçekleşen darbe teşebbüsü ve ardından başlayan Olağanüstü Hal uygulamaları sivil toplumun daralmış olan kamusal alanını neredeyse tamamen ortadan kaldırdı. **İnsan Hakları Ortak Platformu'nun (İHOP)** verilerine göre; **20 Mart 2018 itibarıyla tespit edilebilen 1419 dernek, 145 vakıf, 174 medya/yayın kuruluşu kapatıldı.** Bu durum, yüz binden fazla insanın kamudan ihraç edilmesi ve/veya yargılanması, belediyelere kayımların atanması gibi gelişmelerle birlikte düşünüldüğünde sivil toplum alanındaki hareketliliğin hızla durma noktasına geldiği anlaşılacaktır.

Kürt meselesinin, özelde insan hakları mücadelesinin ve genelde sivil toplum çalışmalarının önemli merkezlerinden biri olan **Diyarbakır** ve bölgedeki diğer şehirlerin sivil toplum dinamiği, şehirlerde başlayan çatışma hali ve darbe girişimi sonrasında ilan edilen OHAL'den yıkıcı bir şekilde etkilendi. Belediyelere kayıym atanması, belediye ve kamu çalışanlarının ihraç edilmesi, STK'ların kapatılması bölgedeki sivil toplum çalışmalarını büyük ölçüde durdurdu. **Diyarbakır'da Cumartesi Anneleri'nin** oturma eylemi hakkında valiliğin 1 Eylül 2018'de verdiği yasak kararı geçerliliğini korurken; **Van Valiliği'nin** ilk kez 21 Kasım 2016'da ilan ettiği "eylem ve etkinlik yasası" 15 ve 30'ar günlük uzatma kararlarıyla yaklaşık 1500 gündür devam etmektedir.

2016 yılından bu yana yaşadığı gerilemeyi telafi etmek üzere toparlanmaya çalışan sivil toplum, **Covid-19** salgınından da derinden etkilenmiş ve fiziki çalışmalarının çok büyük bir kısmını durdurarak uzaktan/online çalışmalara ağırlık vermektedir. Bu yeni durumun ortaya çıkardığı sonuçlar sivil toplumun toparlanma aşamasındaki motivasyonunu olumsuz etkilemiştir. Sivil toplumun sorunları, ihtiyaçları, ilgi ve çalışma alanları ile hüviyeti değişim geçiriyorken bu alana odaklı bir çalışmanın önemli bir ihtiyacı gidereceği umularak böyle bir çalışmaya başlanmıştır.

Hem nitel hem de nicel saha araştırmasına dayanan **Doğu ve Güneydoğu'da Sivil Toplum Manzarası ve Covid-19 Etkisi**; 2013-2015 yılları arasında dinamik ve etkili bir dönem yaşayan bölge sivil toplum örgütlerinin 2015 yılından bugüne nasıl bir süreç yaşadıklarını anlama, yaşananlardan ne tür tecrübeler çıkardıklarını görmeyi yanı sıra, sivil toplumun potansiyeli ile ihtiyaç ve beklentilerini görünür kılmak amacıyla hazırlanmıştır. Sivil toplum temsilcilerinin dile getirdiği yapısal sorunlar, sivil toplumun potansiyeli, hangi alanların güçlendirilmesi gerektiğine dair görüşlerin, hem sivil toplum kuruluşlarına hem kamu ve sivil toplum destekçisi kuruluşlara yardımcı olmasını umuyoruz.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

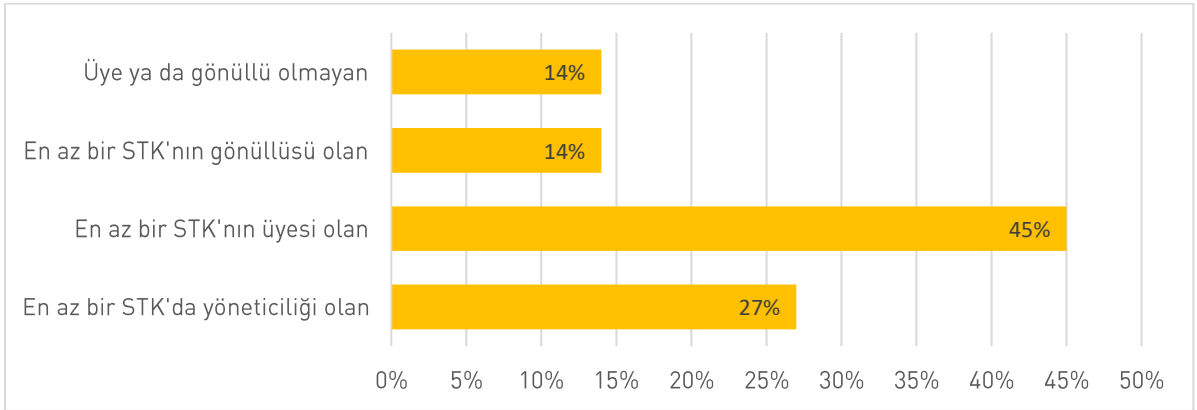
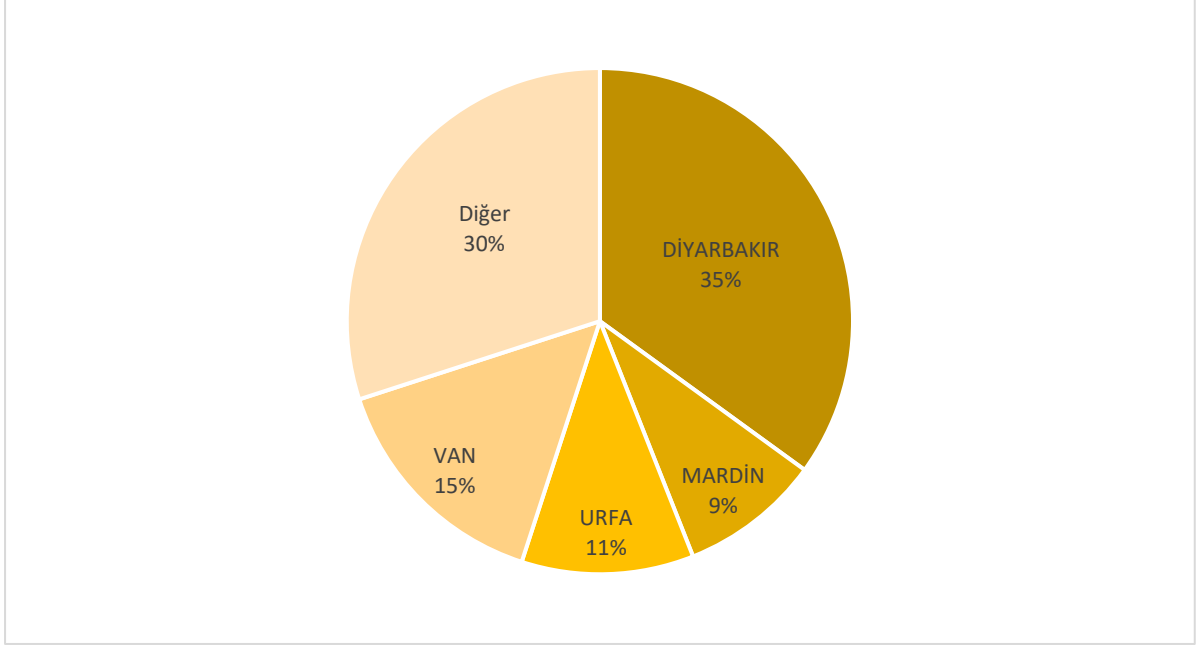
1.1. Araştırmanın Metodolojisi

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sivil toplum kuruluşlarının durumunu, yürüttükleri çalışmaları, STK temsilcilerinin sivil toplum alanına dair değerlendirmelerini, **Covid-19**'dan ne ölçüde etkilendiklerini ile geleceğe ilişkin beklenti ve değerlendirmelerini farklı boyutlarda resmetmeyi hedeflediğimiz bu çalışmada, nitel ve nicel veri toplama araçlarını bir arada kullanan bir metodoloji benimsendi. Araştırma iki evrede gerçekleştirildi.

Nitel Evre'de; bölgede farklı sivil toplum alanlarının dökümantasyonu yapılarak hem dünya görüşü hem de çalışma alanı bakımından çoğulluğu içerebilecek şekilde **40 STK** temsilcisiyle ortalama 60 dakika süren derinlemesine görüşmeler gerçekleştirildi.

Nicel Evre'de; derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirildiği STK'lar başta olmak üzere bölgedeki STK'ların yönetici, üye ve gönüllülerinden anket yoluyla veri toplandı. Online olarak hazırlanan anket formu STK'lar aracılığıyla yaygınlaştırılırken belirli bir oranda STK üyesi/gönüllüsü olmayan katılımcının da yer alması sağlandı. Dört hafta boyunca açık kalan anket formu ile çeşitli kotaları takip edecek şekilde, analiz edilmeye uygun 379 ankete ulaşıldı. **Nicel veriler % 95 güven aralığında ve +/-4 hata payı** içerecek şekilde toplandı.

Nicel Araştırmanın Örnekleme İlişkin Bilgiler

Kadın	42%	Lise altı	8%	18-29 yaş	%39
Erkek	56%	Lise ve MYO	21%	30-49 yaş	%53
Belirtmek İstemeyen	2%	Üniversite+	71%	50 yaş ve üzeri	%8

1.2. Araştırmanın Sınırlılık ve Güçlükleri

Bu araştırmanın hem nicel hem de nitel verileri **Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yer alan STK yöneticileri, üye ve gönüllüleri ile herhangi bir STK ile üyelik ya da gönüllülük ilişkisi olmayan kişilerin değerlendirmelerinden elde edilmiştir.**

Sivil toplum kuruluşları ile yürütülen bu çalışma; STK'ların üye ve gönüllüler ile fiziki irtibatlarının kesilmiş olduğu, proje ve çalışmaların aksadığı, maddi sorunlarla baş edilmeye çaba harcandığı, dolayısıyla **Covid-19**'un etkisini en belirgin biçimde yaşadıkları bir dönemde yürütülmüştür. Bazı STK'ların web sitelerinin olmayışı kendileriyle iletişim kurmayı zorlaştırmıştır. Yaklaşık 9 - 10 STK'ya mail ve sosyal medya hesapları üzerinden farklı zamanlarda ulaşılmaya çalışılmış ancak dönüş alınamamıştır.

Çalışma için katkısı talep edilecek STK'ların hem çalışma alanları hem de siyasi yahut dünya görüşü bakımından çeşitlilik arz etmesine özen gösterilmiştir. STK temsilcilerinin büyük bir kısmı bölgedeki sivil toplumun son yıllarını ele alan bu çalışmaya katkı vermeyi memnuniyetle kabul ederken bazı STK'lar görüşmeyi kabul etmemiş, bazıları da ya randevuları iptal etmiş yahut görüşmeyi yarıda keserek katılmaktan vazgeçmişlerdir. Bu durumun çoğunlukla araştırmanın çözüm süreci ve çatışmalı dönemdeki durumu tartışmak isteyen bölümünden kaynaklandığı görülmüştür.

Görüşmeler, Covid-19 pandemisi sebebiyle online araçlarla gerçekleştirilmiş, anketler de online hazırlanarak STK'lar üzerinden dağıtılması sağlanmıştır. Anket formu bir ay boyunca açık kalmış ve yaygınlaştıramadığı düşünülen STK'lar haftada bir tekrar yoklanarak katılımların artması sağlanmıştır. Mülakat görüşmeleri katılımcının talebine göre Türkçe ve Kürtçe gerçekleştirilmiştir.

Her çalışma gibi bu da belli sınırlılıklar içermekte ve belli bir temsiliyet arz etmektedir. Dolayısıyla bu rapor bölge sivil toplumu hakkında önemli ölçüde bir temsil niteliğine sahip olmakla birlikte yegane doğrular barındırdığı iddiası taşımamaktadır.

2. BÖLÜM

BÖLGEDEKİ SİVİL TOPLUM EVRENİ VE ETKİLERİ

2.1. Bölgedeki STK Topoğrafyası

Cuma Çiçek, 2004 yılında yayınladığı **Demokratikleşme Süreçlerinde Sivil Toplum Örgütleri Bir Alan Örneği Olarak Güneydoğu** araştırmasında, bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının tarihsel sürecinin Türkiye'nin geneliyle paralellik arz ettiğini dile getirmektedir.

YADA Vakfı'nın 2007-2009 yılları arasında **TUBİTAK 1001 Araştırma Projeleri** programı kapsamında **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü** bünyesinde gerçekleştirdiği, **"Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü"** başlığını taşıyan araştırmada, Türkiye'deki dernek, vakıf, kooperatif gibi statülerle kurulmuş **"Gönüllü Kuruluşların"** ve yöneticilerinin profilini resmetmeyi hedeflenmişti. Çalışmada gönüllü kuruluşların yönelimlerine ve kuruluşlarındaki rollere odaklanan **"sivil topoğrafya"** adı verilen bir kavram da geliştirildi. Buna göre sivil toplum kuruluşları şöyle tasnif edilmektedir.

"Gönüllü Kuruluşları sınıflandırma türlerine yeni bir öneri geliştirme hedefinde olan bu çalışma niteliksel bir tasnifin imkânlılığını sorgulamıştır. Kavramsal aktarımlarda daha önce tanıttığımız **YADA**'nın geliştirdiği niteliksel tasnif, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Söz konusu tasnif, niceliksel ve niteliksel saha çalışmalarıyla masaya yatırılmış ve çalışmanın çeşitli safhalarında yeni bir noktaya taşınmıştır. Gönüllü Kuruluşların kaotik, çok alanlı, çokkültürlü yapıları, sınıflandırma olanaklarını oldukça sınırlandırmaktadır. Kavramsal değerlendirme bölümlerinde çeşitli tasnifleri ve bu tasniflerin güçlü ve zayıf yanlarını tartışmış idik. Bu çalışmanın bulguları ile vardığımız sonuç ise; bu çalışmanın çıktısı olan **'Sivil Topoğrafya'** adını verdiğimiz tasnifin mevcut tasniflerden farklı ve geçerli bir araç olduğu yönündedir. Bu tasnife kılavuzluk eden analiz düzeylerinin başında kuruluşların ne için (neye hizmet etmek için) kuruldukları ve faaliyette buldukları gelmektedir. Buradaki 'ne için' sorusunun yanıtı da sektörel açıdan ya da bir başka deyişle faaliyet alanı açısından değil, fonksiyonel açıdan aranmıştır. Sözelimi bu soruya, 'engellilik alanında faaliyette bulunmak için' yanıtı, sivil topoğrafya tasnifinin aradığı yanıt kategorisinde olan bir yanıt değildir. Bir engelli kuruluşu, engelliler için yardım toplamayı, bir diğeri engelliler arasında sosyalleşme sağlamayı, biri bir spor kulübü olarak faaliyet göstermeyi, bir başkası hak arama faaliyetleri yapmayı, biri yardıma muhtaç engellileri korumayı, bir diğeri de bu alanda uzman bilgi üretmeyi önüne koymuş olabilir. Dolayısıyla engelli bir kuruluşun engellilik alanında hangi faaliyetleriyle hangi fonksiyonu sağladığı Sivil Topoğrafya Tasnifi'nin yanıtı aradığı sorudur. Bulguların değerlendirilmesi ile önerilen tasnifteki 12 kategori şunlardır:

1. Özörgüt, 2. Savunucu, 3. Siyasi Yönelim, 4. Uzman, 5. Hayırsever, 6. Yapma, Yaşatma, Güzelleştirme, 7. Hemşeri, 8. Kulüp, 9. Sosyalizasyon, 10. Yan Kuruluş, 11. Pazar Eksenli, 12. Meslek/Sektör Eksenli"

Bölge sivil toplum kuruluşlarının faaliyet ve çalışma alanlarına bakıldığında söz konusu tasnife uyduğu gözlemlenmektedir.

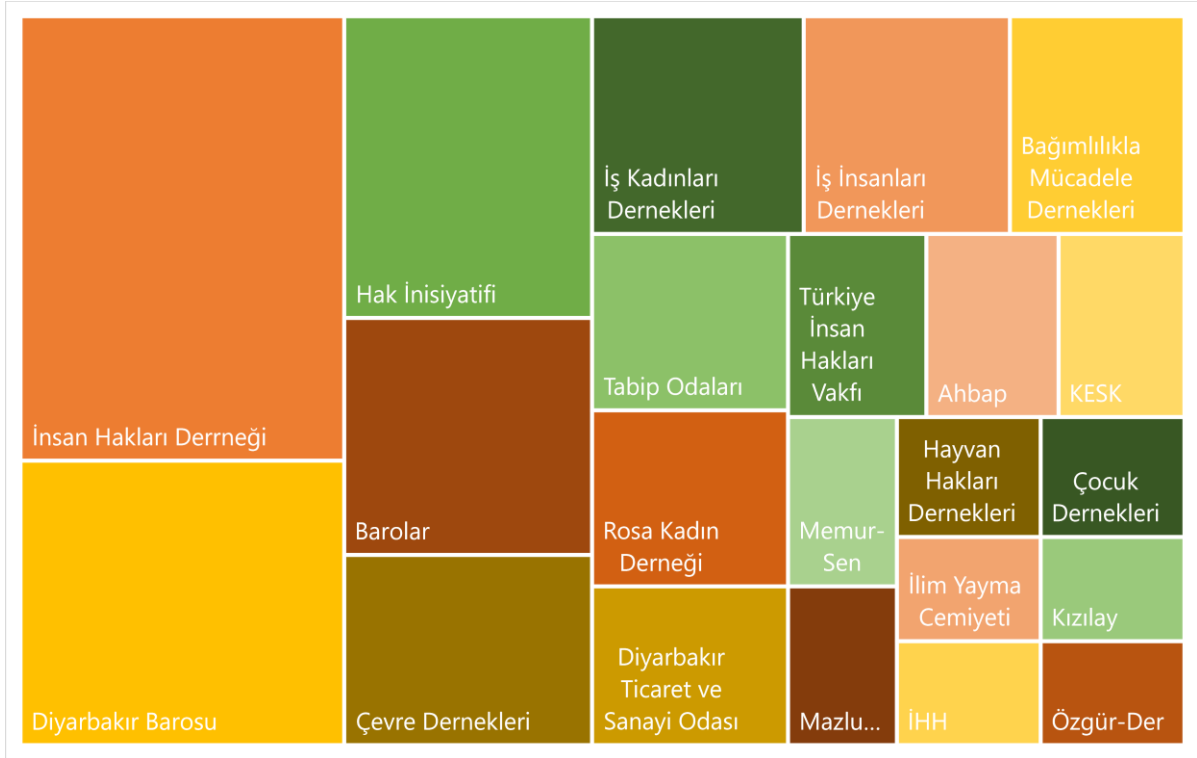
Yapılan araştırma ve derinlemesine görüşmelerde bölgede ağırlıklı olarak hayırseverlik, savunuculuk, meslek, sektör ve uzmanlık eksenli olduğu görülmektedir. Hayırseverlik tasnifli dernekler, insani yardım, eğitim ve sağlık gibi temel haklar alanında yoğunlaşmaktadır. Burs desteği, eğitimler, farkındalık seminer ve atölyeleri bu kurumların yaptıkları çalışmalar arasında yer almaktadır. Bölgede kurulan ve yine sadece bölge illerinde faaliyet üreten kuruluşların yanı sıra, ulusal çaptaki kurumların temsilcilikleri de yoğun olarak hizmet vermektedir. İHH ve İlim Yayma Cemiyeti gibi ulusal kurumların yanında Ay Işığım gibi yerel STK'lar bu kuruluşlar arasında sayılabilir.

Bölgede insan hakları, demokratikleşme başta olmak üzere savunuculuk alanında çalışan birçok hak örgütü bulunmaktadır. Kadın, çocuk, mülteci hakları, ekoloji, mekân, sürdürülebilir ulaşım gibi alanlarda savunuculuk çalışmaları yapan kurumlar da (**Barolar, İHD, TİVH, HAK İnisyatifi, Özgür-Der, KAMER, MOKİD, Yaka-Koop, Bir Kadın Bir Umut, Rengarenk Umutlar, Mezopotamya, Önce Çocuk, Tigris, Pedaldaşlar, CİSAD, DKVD vb.**) mevcut ancak bu kurumların bazılarının savunuculuk çalışmalarının yanı sıra bölgenin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını gözeterek yardım temelli faaliyetler yaptıkları da gözlenmektedir. İnsan hakları alanında barolar ve düşünce kuruluşu gibi faaliyet yürüten kurumların çalışmaları da (**Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Van Baroları, DİSA, DİTAM vb.**) önemli bir işlev görmektedir.

Ana dil, ana dilde müzik, pedagoji vs gibi çalışmalar da bölgede sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen faaliyetler arasındadır. İnsan hakları, savunuculuk ve kültürel alanda çalışan derneklerin faaliyetleri ana dil eksenli çalışmalarda kesişmektedir. (**Ma Music, Mezopotamya Vakfı vb.**)

Meslek ve uzmanlık odaklı dernekler de bölgede faaliyet yürüten diğer kuruluşlar arasındadır. Karma iş örgütlenmelerinin yanı sıra, sadece kadınlar için kurulan ekonomik faaliyet yürüten dernekler de bulunmaktadır. (**Tabip Odaları, TSO'lar, DİSİAD, VOSİAD, SHUDER, DERMEZ, DİKAD, DOĞÜNKAD vb.**)

Araştırmanın nicel bölümündeki katılımcıların da, STK temsilcilerinden farklı düşünmedikleri sonuçlara yansımaktadır: Nicel araştırmada açık uçlu soru ile sorulan bölgenin en önemli STK'larının hangileri olduğu sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki gibi yoğunlaşmaktadır.

Anket katılımcılarına göre, insanların bir sivil toplum kuruluşuna üye olma motivasyonları; aynı düşüncedeki insanlarla bir araya gelmek, bilgi edinmek, toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek, “bireysel olarak etki oluşturamayacağı alanlarda bir araya gelerek birlikte etki oluşturmak”, devlete karşı insanların gücünü bir araya getirip kurumsallaştırmak, haksızlıklara karşı mücadele etmek, iyi bir dünya için çaba sarf etmek şeklinde sıralanabilir.

“İnsanlar; toplumsal sorunları ortadan kaldırmak yahut insan, hayvan, doğaya ilişkin konularda bir şeyleri değiştirmek istediklerinde ve bunu bireysel olarak değil de örgütlü bir biçimde gerçekleşeceğine inandıklarında kendi fikirlerine, değerlerine ve duruşuna uygun STK'ya üye/gönüllü olurlar.”

“Yaşadığımız yerde o kadar çok hak ihlali var ki. Bunların yönetim tarafından karşılanmaması üstüne bir de bazen bunların yönetim tarafından kısıtlanması sebebiyle insanlar STK'lara yönelmektedir. STK'lar yolu ile örgütlenip hak mücadelesine girişmektedirler.”

“İnsanlar bir sorunun çözümünü istediği zaman, tek başına çözemeyeceğini bildiği için başka insanlarla bir araya gelerek, güçbirliği yaparak çözmeye çalışır. Bana göre STK'ların kuruluş amacı budur.”

“Paylaşmayı öğrenmek için, eşitliği hatırlamak için, birbirimize olan yükümlülüklerimizi yerine getirmek için...”

“Bireysel olarak yapmak istediğimiz ve yapamadığımız çalışmalarını STK aracılığıyla kurumsal olarak yapabilme imkanı olduğu için.”

“İnsanlığa/insanlara, doğaya karşı kendini borçlu hissetmesi ve bunun gereğini yapabilme, dini motivasyon/enerjisini bu alanda yansıtabilme, mağduriyetlerin giderilebilmesi için çaba harcama, her türlü haksızlık ile mücadele edebilmenin en etkili yolu olarak görmelerinden ötürü insanlar bir STK'da üye/gönüllü olmaktadır.”

“Bence bir insanın topluma karşı ödevleri var. Daha yaşanılabilir bir toplum için, bireysel manevi ihtiyaçları için kendini geliştirmek, iyi hissetmek, başkalarına faydalı olabilmek için gönüllü olarak çalışması gerekmektedir. Hayat çok güzel bunu kaliteli yaşamak, etrafına değer katmak gerek. Bu sebeple gönüllü olarak çalışması gerekiyor insanın.”

Üye/gönüllü olunan STK için ayrılan zaman	
Hiç zaman ayırmıyorum.	9%
Haftada 2 saat ve aşağısı	29%
Haftada 3-5 saat arası	30%
Haftada 6-10 saat arası	14%
Haftada 10 saatten fazla	18%

Üye/gönüllü olunan STK'ya yapılan bağış	
Hiç ödeme yapmıyorum.	30%
Ayda 20 TL ve aşağısı	9%
Ayda 21-50 TL arası	17%
Ayda 51-75 TL arası	11%
Ayda 76-100 TL arası	13%
Ayda 101-250 TL arası	13%
Ayda 251-500 TL arası	4%
Ayda 500 TL'den fazla	3%

2.1.1. Bölge STK'larının Birbirine ve Sivil Toplum Çalışmalarına Bakışı

Katılımcılar; özellikle bölgede sivil toplum çalışmalarının öneminin altını çiziyor, sivil toplumun ve dolayısıyla kendi kurumlarının yaptığı çalışmaları önemsiyorlar. İnsan hakları ve demokratikleşmeyle ilgili sorunların bölgedeki en büyük sorunlar olduğunu, hem mevcut durum hem de geçmişten bu yana devam eden bir süreç olarak değerlendiriyorlar. Bu sebeple de insan hakları alanındaki çalışan kurumları hem sivil toplum alanında hem de çalışma prensipleri açısından önemli ve başarılı olarak değerlendiriyorlar.

IHD, Hak İnisiyatifi, Mazlumder¹, TİHV, Diyarbakır Barosu başta olmak üzere barolar gibi insan hakları alanında çalışan kurumlar, çalışmaları ve özellikle de hazırladıkları raporlar vesilesiyle katılımcılar tarafından sıklıkla zikredilmektedir. Başka bir deyişle, insan hakları alanında çalışan STK'lar hem kendi alanlarındaki kurumlar hem de diğer kurumlar tarafından önemsenmektedir. İnsan hakları alanında kurumların politik farklılıklarının daha çok kişiye ulaşmak anlamında önemli olduğu değerlendirilirken; bu durum, "birbirinin eksiğini kapatan bir sivil toplum dinamiği" olarak yorumlanmaktadır. Öte yandan politik farklılıkların siyasi angajmana dönüştüğü durumlar eleştirilmekte, bu durumun sivil toplumun birbiri ile olan diyalogunu olumsuz etkilediği hem bir eleştiri hem de özeleştiri olarak dile getirilmektedir.

Katılımcıların, insan hakları alanından sonra önemli olarak sıraladığı diğer sivil toplum çalışmaları ekonomi alanındaki kurumlar ve emek temelli örgütlenmeler. Görüşmelerde sıklıkla Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası vurgusu yapılmaktadır.

"Diyarbakır Ticaret Odası ve Diyarbakır Barosu'nu sayabilirim. Bu iki kurum kendi bölgesinde de dışarıda ağırlığı olan iki meslek odası ve meslek odası olmanın ötesinde hem sivil topluma alan açabiliyorlar hem de özgül ağırlıkları fazlasıyla var."

"Ekonomik alandan bakarsak Ticaret ve Sanayi Odalarını sayabiliriz. Bütün ticaret ve sanayi erbabını ilgilendiren ve bürokrasiye çok rahat ulaşan ve devlet üzerinde baskı yapabilecek sıkıntıları olmayan en yetkin mercilerinden..."

Katılımcıların büyük çoğunluğu kendi alanlarında çalışan kurumların çalışmalarından, yürüttükleri faaliyetlerden haberdar görünmekte ve bu çalışmaların önemine vurgu yapmaktadır. Çocuk, gençlik, insani yardım alanındaki çalışmaların dışında özellikle kültür ve kültürel haklar alanındaki kurumların önemli bir alanı doldurduğu görüşmelere yansımaktadır.

¹ Mazlumder içinde, 2015 yılında başlayan çatışmalı süreçle ilişkin hak ihlallerinin raporlanması konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmış, nihayetinde dernek, mahkeme tarafından atanan 3 kişilik kayyum heyeti eliyle Olağanüstü Kongre'ye götürülmüş ve bu kongrede derneğin 24 şubesinden, çoğu Kürt illerinde faaliyet yürüten 16'sı kapatılmıştır. Kürt illerindeki 12 şubenin de içinde yer aldığı bu 16 şubenin kapatılmasıyla birlikte, çatışma döneminde hazırlanan raporların altında imzası olan üyelerin kahir ekseriyeti dernek üyeliğinden uzaklaştırılmıştır. Mazlumder'den uzaklaştırılan üyelerin öncülüğünde HAK İnisiyatifi Derneği kurulmuş ve bölgede daha önce Mazlumder yöneticileri olarak bilinen hak savunucuları çalışmalarını HAK İnisiyatifi bünyesinde sürdürmektedirler. Mazlumder daha sonra Diyarbakır'da bir şube açmış olsa da mülakatlarda görüşmecilerin tamamına yakını Mazlumder'den bahsederken "Eski Mazlumder" lafıyla şimdiki HAK İnisiyatifi'ni kastetmektedirler.

Kadın örgütlerinin yaptığı çalışmalara özel bir yer önem verildiği dikkate değer bir veri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kurumların çalışmaları, “önemli çalışmalar” arasında sayılmakta ve kadın örgütlerinin birbirlerinin çalışmalarını takip ve takdir ettiği gözlemlenmektedir. Bu çerçevede **KAMER, Rosa Kadın Derneği, DİKAD, DOĞÜNKAD, KHK** ile kapatılan **VAKAD** en çok dile getirilen kurumlar olmaktadır.

Bölgedeki STK'ların birbirine ve çalışma alanlarına bakışıyla ilgili temel nokta; görüşmelerde “bölgedeki STK'ların nasıl bir boşluğu doldurduğu” sorusuna verilen yanıtlarda göze çarpmaktadır. Katılımcıların değerlendirmelerinde; arabuluculuk, yol göstericilik, dayanışma, topluma ses olma gibi noktalara vurgu yaparken; mevcut durumda kendilerine göre olumsuz buldukları konuları da eleştiriye açmaktadır.

STK'ların birbirinden farklı siyasal kesimler arasında arabuluculuk yaptığı ve köprü işlevi üstlendiği katılımcıların yorumlarına yansımaktadır. Köprü işlevinin etkisi ve başarısının mevcut siyasi iklimle değiştiği de katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

“Bölgede sivil toplum önemli bir alanı kaplıyor. Ne kadar etkili oldukları döneme göre değişiyor. Ancak işlerin iyi gittiği dönemde süreçleri kolaylaştırma, kötü gittiği dönemde de çabadan vaz geçmeyerek topluma destek ve ümit olma işlevleri önemli. Bireysel olarak yapamayacağımız, yapmaktan çekindiğimiz işleri sivil toplum bir kütle olarak daha kolay yapabiliyor. Çözüm sürecinde sürecin arabulucusu, kolaylaştırıcısı, izleyicisi ve destekleyicisi oldular. Kötü günlerde ihlalleri raporlamaları, kendi alanlarında çeşitli işler yapmaları hem yaraların sarılmasını kolaylaştırdı hem de ilerisi için bir hafıza biriktirdi. Bölgede sivil toplumun en büyük handikapı siyasetten yeterince uzaklaşmaması. Siyasi angajmanlara göre kutuplaşması. Bu da sivil toplumun alanına zarar veren bir durum.”

Katılımcılar gerek insan hakları alanı gerekse insani yardım alanındaki çalışmalarla STK'ların toplumdaki sorunların çözümü, temsili ve toplumun sesi olma vasıflarına değinmektedir. STK'ların bu yönüyle devletin ve siyasetin çözüm ulaştırmadığı sorunları aşma görevi üstlendiği de görüşmeciler tarafından dile getirilmektedir.

“STK'lar aslında toplumun sesidir. Boşluktan ziyade toplumu tüm yönleriyle temsiliyetini sağlayabilen bir yapıdır. Örneğin biz kurum olarak haksızlığa uğramış insanları bir yandan temsil ederken bir yandan da kendisine avukat tutamayan, kendini temsil edemeyen insanların avukat tutma olanakları sağlıyor. Genel olarak baktığımızda bazen siyasetin içinde aşamadığı durumlarda STK'lara çok büyük sorumluluk düşüyor. Toplumun durumu STK'lar ile yürütme ihtiyacı doğuyor.”

“STK'ların amacı devleti harekete geçirmektir. Devletin eksik olduğu noktalarda devlete yaptığı çalışmalarla göstererek devleti hareket haline getirmektir.”

“Adam tanınmak istiyor mesela. Yani ben tanınmış birisinin il başkanı olduğunu gördüm ama tanınmış birisinin sivil toplum örgütü başkanı olduğunu görmedim. Hep sivil toplum örgütlerinde tanınarak gelip siyasi lider, siyasi figür üretme şeyi var. Bu aslında siyasetin istediği bir şey olup olmamasından bağımsız olarak STK'ların kendi içinde düşünmesi, tartışması gereken bir durum.”

“STK'lar ne işe yarıyor diye halka sorduğumuzda; üzülererek belirtmeliyim ki para kazanmak, makam ve mevki elde etmek ya da STK'yı kendisi için bir basamak olarak kullanmak algısı vardır. Bana göre STK'lar sol görüşle beraber hak arayışı noktasında önemli bir ivme kazandı ancak bölgede STK'cılık anlamında cemaatleşme, örgütleşme ve partileşmenin ön basamağı olarak algılanıyor.”

2.2. Bölge Sivil Toplumunun Etkisi

Araştırmaya katılan sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin bölge sivil toplumunu görece etkili buldukları ve etki kapasitesini siyasi konjonktürle bağlantılı olarak değerlendirdikleri gözlenmektedir. Özellikle bölgedeki sivil toplumun lokomotif hüviyetindeki insan hakları kuruluşlarının etki kapasitesinin, Kürt meselesi başta olmak üzere siyasi ve sosyal gelişmelerle paralel seyrettiği görüşmelere yansımaktadır. Sivil toplum alanını hedef alan baskılar, devletin alanı daraltması, yerel yönetimlere kayyum atamaları gibi sebeplerle sivil alanın etki gücünün azaldığı vurgulanmaktadır.

“Sivil toplum örgütlerinin ne kadar etkili olabildikleri önemli ölçüde süreçle ilgili. Bugün pek etkili olamıyorlar. Ancak bu durumun süreçten bağımsız kısımları da var. Son tahlilde daha etkili olabilmek için; siyasi angajmanların dışına çıkmalı, tematik ya da siyasi gettolaşmayı aşabilmeli, devlet ve onun gibi aktörlere karşı sivilliği koruyabilmeli. Ancak bu durumda gerçek bir sivillikten ve güçlü bir sivil toplumdaki bahsedebiliriz. Ancak bu durumda sivil toplumun var saydığımız etkisi gerçek olabilir.”

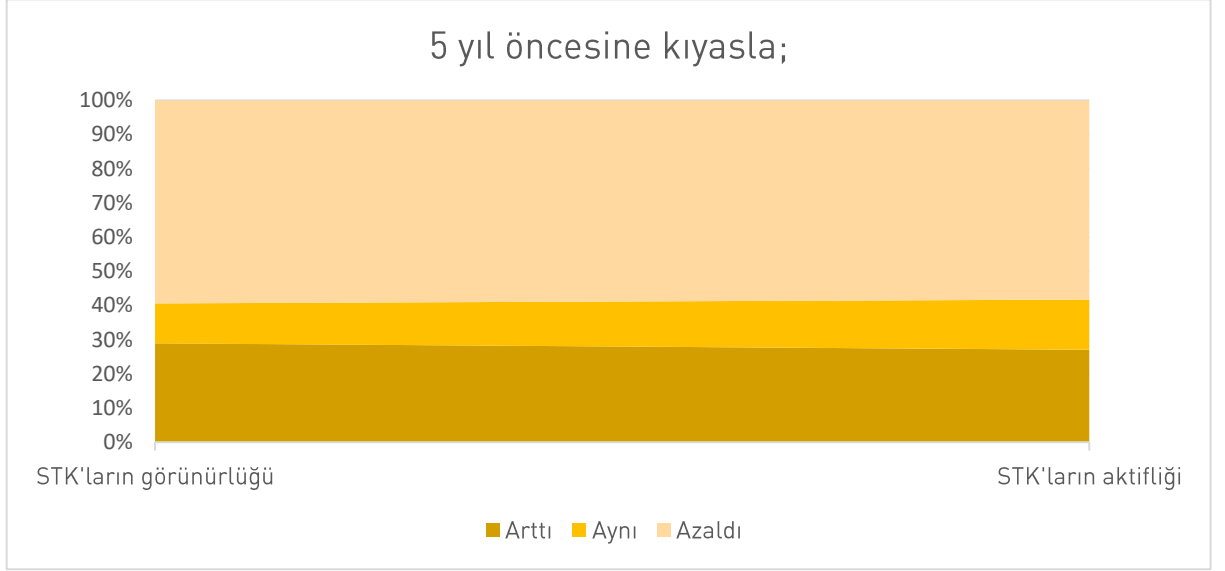
“Etkili olmasını engelleyen çok faktör var. Hak mücadelesi yürütülürken karşılaştığımız ciddi sorunlar var. En ufak bir şeyde yargı tehdidi, devletin en üst makamlarından tehdit mesajları, kriminalize etme çalışmaları bizim çalışma alanlarımızı daraltabiliyor veya bizi zor durumda bırakabiliyor.”

“Eskiden daha etkiliydi şimdi bir süredir doğrusu STK'lar tıkanmış durumda. Hem birçok kimse korku ortamı sebebiyle uzak duruyor hem de STK'ların eski enerjisi yok.”

Diyarbakır başta olmak üzere bölgede merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki siyasi rekabet ve kutuplaşmanın sivil alanı daralttığı, sivil toplumun taraf olmaya zorlandığı vurgulanırken, kayyum atamaların sivil toplum ile yerel yönetimler arasındaki görece dinamik ilişkiyi durma noktasına getirdiği dile getirilmektedir. Kayyum atanması bir yandan belediye meclislerini fiilen feshetme ve istişare ortamını ortadan kaldırma sonucunu doğururken diğer yandan sivil toplum örgütlerinin önemli bir kısmı toplumsal meşruiyetinin tartışmalı olmasından ötürü kayyum ile iletişim kurmaktan ve birlikte iş yapmaktan kaçındıklarını aktarmaktadırlar.

“Diyarbakır politik bir şehir ve bu şehirde STK olmak çok zor. Seni burada iki şeye zorluyorlar ya hükümet yanlısı olacaksın ya da HDP yanlısı olacaksın. İkisi arasında kalma gibi bir durumun var. STK'lar bu yüzden verimli bir şekilde çalışmıyorlar. Bu yüzden Diyarbakır'da STK kültürü tam olarak yerleşmiş değil. Ben yaptığım çalışmalarda istediğim gibi belediyeye veya kaymakamlığa gidebilmeliyim.”

“Diyarbakır’da da bölgede de sivil toplum ekseriyetle iki kutuplu bir süreç yaşıyor. HDP de AK Parti de bizim bu kutuplardan birinde olmadığımızı, gri alanda durduğumuzu biliyorlar. Bununla birlikte seçilmiş bir yerel yönetim olması hasebiyle belediye ile ilişkilerimiz oluyordu. Belediyenin salonları, reklam tabelaları gibi imkanları bazı sivil toplum örgütlerine veriliyordu. Şimdi kayyum atanınca zaten biz istemeyiz. Kayyum müessesesine meşruiyet kazandıramayız.”

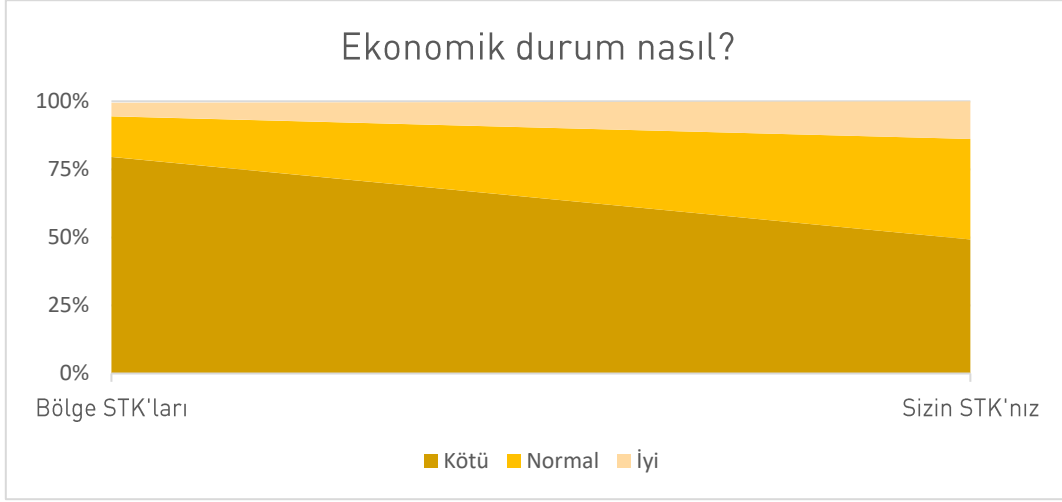
Araştırmanın nicel verilerine bakıldığında; katılımcılar geçtiğimiz beş yıla kıyasla STK'ların aktifliği ve görünürlüğünün azaldığını dile getiriyorlar. Her 5 kişiden 3'ü STK'ların öncesine göre aktif ve etkili olmadığını düşünüyor. Katılımcılar STK'ların aktif ve görünür olmamalarını genellikle siyasi gelişmelere bağlıyorlar. **15 Temmuz darbe girişimi** sonrası sivil topluma bir baskı başladığı, KHK'larla kapatılan STK'ların alanda bir boşluk bıraktığı, ana akım medya kuruluşlarının sivil toplumun sesini topluma taşımadığı, STK'ların mali açıdan zorluklar yaşadığı, sivil toplumun bu sebeplerle aktif ve görünür olamadıkları sıkça tekrar ediliyor. Medya görünürlüğünün sivil toplumu internet mecrasına yoğunlaştırdığı ancak bunun da dezavantajları olduğu vurgulanıyor.

“STK'ların çalışmaları ve medyada yer alması gereken basın açıklamaları gibi faaliyetleri bile özellikle ana akım medya tarafından işlenmemektedir. Bu sebeple STK'ların görünürlükleri de zedelenmektedir. Sosyal medyayı aktif kullanan, özellikle son dönemde internet üzerinden faaliyetler gerçekleştiren STK'ların arttığını söylemek mümkün. Lakin her ne kadar bu yöntemleri aktif kullansalar da sadece interneti kullanan kesime ulaşmaları bakımından yeterli düzeyde toplumla temasa geçilemediğini düşünüyorum. Bu bağlamda genç ya da internet kullanan kesimlere ulaşma yolu olarak bu başarılı ve devam edilmesi gereken bir yol olsa da özellikle toplumun orta yaşlı ve yaşlı kesimlerine daha aktif bir şekilde ulaşılabilmenin yolları aranmalıdır.”

Katılımcıların mevcut siyasi ortamın ardından etki konusunda zikrettiği konulardan biri de insan ve mali kaynak alanlarında imkan kısıtlılığı olmaktadır. **Elazığ** depremi ve pandemi süreciyle

bölge STK'larının finansal kaynak noktasında yaşadığı sorunların etki gücünü azalttığı görüşmelerde vurgulanmaktadır. Araştırmanın anketlerle yürütülen nicel aşamasında katılımcılar sivil toplumun finansal durumuna ilişkin sivil toplum temsilcilerini teyit ediyorlar.

“Bölgede STK'lar etkili olamıyorlar ve bunun sebebi Türkiye'de sivil toplum örgütünün ekonomik özgürlüğünün olmamasıdır. Ekonomik özgürlükleri olmaması bir yerlere bağımlı olmasına neden olmaktadır ve özgür hareket etmesini engellemektedir. Dolayısıyla bağımlı olan kurumun hizmet vermesini kısıtlamaktadır.”

STK üyesi veya gönüllüsü olan anket katılımcılarının yarısı kendi kuruluşlarının mali durumunu kötü olarak tarif ederken bölge genelindeki STK'lar için değerlendirmeleri daha da karamsar. **Her 5 katılımcıdan 4'ü bölge sivil toplumunun ekonomik olarak kötü durumda olduğunu düşünüyor.**

Görüşülen sivil toplum aktörleri, sivil toplum kuruluşlarının potansiyel ve enerjisinin bir alana, o alanın farklı noktalarına hasredilmesinin önemli olduğunu düşünüyorlar. Kendi alanında uzmanlaştığı taktirde sivil toplumun etki gücünün arttığı ifade ediliyor. Ancak bölge STK'larının uzmanlaşma yerine birçok alanda faaliyet yürüttüğü için yeterince etkili olamadığı da katılımcılar tarafından dile getiriliyor. Bu başlık altında da yine sivil toplum çalışmalarının araç olarak görülmemesi gerektiği üzerinde duruluyor.

“Sivil toplumun bölgede etkili olması için sivil toplum örgütlerinin kendi alanlarının dışına çıkmaması gerekiyor. STK'nın her işle ilgilenmesi gerekmiyor, yalnızca alanıyla ilgilenmeli. Bizim bölgemizde STK'ların sorunu, kendilerini görünür kılmaya çalışıyor, alanlarının dışına çıkıyorlar. Bu durumda verimliliği azaltıyor.”

“STK'ların bölgede yaşam hakları ve standartlarını değiştiren yadsınamaz bir etkisi var. Bir STK'nın etkili olamamasındaki en büyük faktör, temsil ettiği yapıyı bir amaç olarak değil, araç olarak kullanmasıdır!”

Katılımcıların bölge sivil toplumunun faaliyetlerinin daha etkili olması için dile getirdikleri ihtiyaçların başında demokratik güven ortamının sağlanması geliyor. Bunun yanında ekonomik, kurumsallaşma, teknik kapasite ve alt yapı gibi sorunlarının çözülmesi gibi iyileştirmeler gerekiyor.

2.2.1. İş Birliği

Bölgede sivil toplum 2015'ten bu yana birlikte iş yapma imkân ve motivasyonu bakımından inişli çıkışlı bir süreç yaşamaktadır. **Çözüm Süreci'nin** başladığı 2013 yılında farklı politik bloklarda olan sivil toplum kuruluşları bir araya gelip platformlar kurmuşlardı. **Diyarbakır, Urfa, Van, Malatya** gibi illerde örnekleri görülen bu iş birlikleri sürecin gidişatından etkilenecek kendiliğinden dağıldılar. 2015'te bu kez şehirde başlayan çatışmalar, 2016'da yaşana darbe girişimi ve onu takip **Olağanüstü Hal** (OHAL) süreci, sivil toplumun KHK'larla kapatılıp zayıflatıldığı, baskılandığı ve kamusal alandan ötelendiği bir dönemi getirdi. Bütün bu yaşananlardan geriye kalabilen sivil toplum habitatu hem bazı şeylere baştan başlama hem de bu zorlu sürecin birlikteliği zorunlu kılması sebebiyle yeniden iş birlikleri kurmaya başladı. Bölge sivil toplumunun merkezi olan **Diyarbakır'da İHD, Hak İnisyatifi, TİHV, Baro ve Tabip Odası'nın "Hak Beşlisi"** ismiyle **canlandığı grubun dışında Çocuk Çalışmaları Ağı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ağı, Dil ve Kültür Ağı gibi sivil toplum birliktelikleri de oluştu.** Sendikalar, bölge baroları, bölge Ticaret ve Sanayi Odaları gibi kuruluşların bir aradalığı da bu süreçte daha görünür oldu. Katılımcılar bunu, yaşanan sürecin öğrettiği bir ders olarak değerlendiriyor ve bir arada olmanın sesi çoğaltırken riski yayarak azalttığını ifade ediyorlar.

"Daha önce birlikte iş yapmayı bu kadar büyük bir ihtiyaç olarak görmüyorduk. Ama süreç hepimizi zayıflattı. Dolayısıyla insan kaynağını ve emeği bir araya toplamak gerektiği noktasına varıldı. Ayrıca bir açıklama yapılacaksa mesela onu bir kurum yaptığında belki doğrudan hedefe konulacak ama beş-on kurum birlikte yaptığında risk azalacak."

"Şimdi çoğunlukla sürecin öğrettiği biraz da şimdi bu çalışmaların desteklenmesinden ötürü sivil toplum birliktelikleri, ağlar yeniden canlanıyor. Diyarbakır'da kuruluyorlar ama bölgeye ve genele açılacaklarını düşünüyorum. Öte yandan bu ağ ve platformların ne kadar kapsayıcı oldukları konusunda emin değilim."

Bölge STK'larının etki gücü değerlendirilirken; sivil alandaki iş birliklerinin gerekliliği ve bunun olmadığı durumların olumsuz etkileri de vurgulanıyor. Özellikle insani yardım alanındaki koordinasyon ve ağların iş birliğini güçlendirmesinin yanı sıra; faaliyetlerin daha etkin ve kapsayıcı yapılabilmesi ve takip noktasında kolaylıklar sağlayacağı görüşmeciler tarafından dile getirilmektedir. İş birliğinin etki gücünü arttırdığı, dolayısıyla kurumların bir araya gelerek siyasete etki etme şansını arttıracığı vurgulanmaktadır.

“STK'lar yeterince etkili olmuyor çünkü aynı kişilere hitap ediyorlar. Mesela bazı iller bunu aştı, valilik koordinasyonunda. Örneğin bizim yardım yaptığımız bir aileye öbür yardım kuruluşunun gidip gitmediğini bilemeyebiliriz. O aileye başka yardım veya Sosyal Yardımlaşma Vakfı gitmiş mi bunu tespit edemiyoruz. Bölge illeri içinde Urfa bu sorunu aşmış. Valilik koordinasyonu ile oturmuş bir sistemle kişinin TC kimlik numarasını girince alınan yardımlar belli olduğu için daha çok kişiye ulaşabiliyor.”

Yukarıda zikredilen birlikteliklere rağmen bazı katılımcılar bölge STK'ları arasında iş birliğinin zayıf olduğunu ve daha çok rekabetçi bir yapı içinde olduğunu, bunun da birlikte iş yapma kültürünün yaygınlaşmasını önlediğini düşünüyorlar. Siyasi tarafgirliklerin yanı sıra yaşam tarzı kutuplaşmalarının da diyalog ve iş birliğini olumsuz etkilediği vurgulanıyor.

Görüşmelerde iş birliğinin, kurumların bir araya gelerek ağ oluşturması ve örgütlenmesinin en önemli ihtiyaç olduğu değerlendirilirken bunun için ideolojik ayrıştırmalardan, siyasi angajmanlardan uzak durulması gerektiği vurgulanıyor. **Katılımcılar bu durumun, zaten politik sebeplerle daralan sivil alanın daha da daralmasına sebebiyet verdiğini değerlendiriyorlar.**

“STK'ların en önemli ihtiyacı şu; Kendilerini siyasi ve ideolojik olarak ayrıştıramamaları. Yani STK'lar sürekli bir siyasi partinin arka bahçeleri görünümünde oluyorlar, bu da sivil toplumun kendi varoluş amacıyla ters düşüyor.”

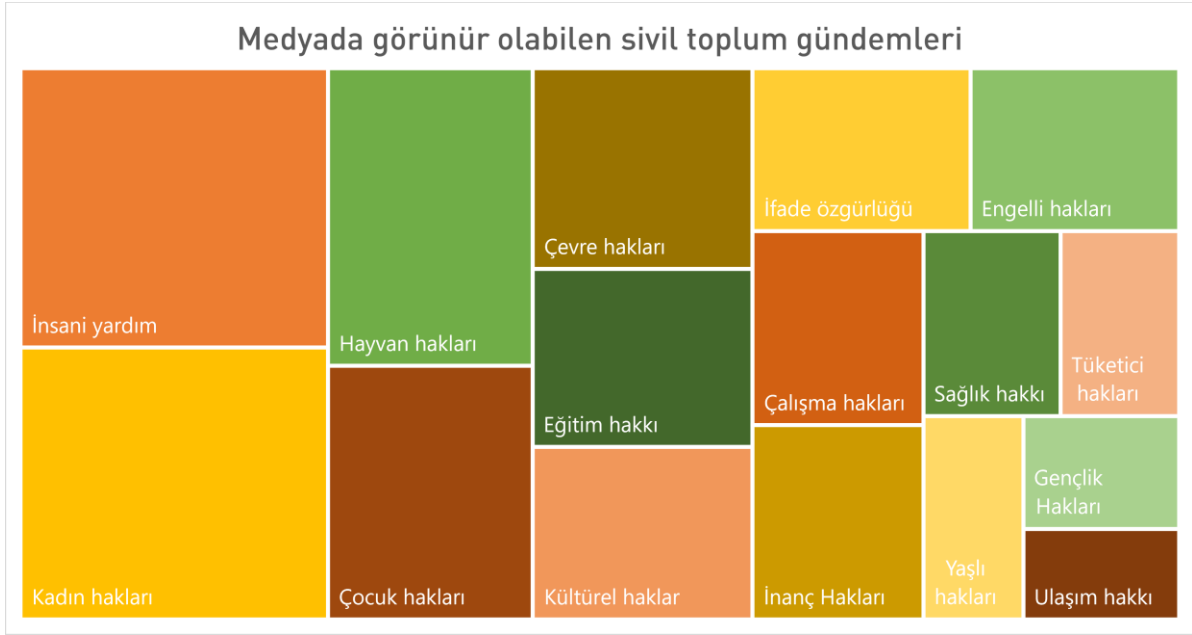
“Bölgede rekabetin ön planda olduğu bir yapı var. İş birliği yapma kültürü yok. Bunun sonuçlarını, birbirinin iş alanını sekteye uğratma şeklinde görmekteyiz.”

“Bölgede STK'lar arasında iletişim zayıftır ve ötekileştirme vardır. Yani İslami kesimle sol kesim arasında ciddi anlamda iletişimsizlik vardır. Örneğin HDP'ye yakın bir dernek ile AKP'ye yakın bir derneği birleştiremezsiniz. Dolayısıyla bölgede siyasi kavgalar aralarında ciddi uçurum oluşturmaktadır. Cemaatler arasında da STK'larda da bu iletişimsizlik vardır. Halbuki iletişim kurmak veya asgari noktada birleşmek zor değildir.”

“Diyarbakır'da ve bölgede iki kesim arasında, istisnaları saymazsak, ki sayamayız da hakikaten, kalın bir duvar var ve biri diğerinin ne yaptığını görmüyor, bilmiyor neredeyse. Bu sivil toplum için çok büyük bir sorun. Öbür yandan birlikte iş yapmaya çalışanlar için de durum çok kolay değil. Aynı temada olanlar ya da tanış çevrelerde olanlar daha sık iletişim halindeyken diğerleriyle daha az iletişim kuruluyor. Hiyerarşisiz bir platform kuralım deniliyor bir bakmışsınız orda her şey ilk başlatan iki-üç kişi ya da kurumun inisiyatifıyla gidiyor, diğerleri edilgen ve pasif hale geliyor. Ya da senin orda olmanı istemiyorsa baştan çağırılmayarak dışarıda bırakılmış oluyor. Buna rağmen bir araya gelinebilen çok örnek var elbette. Bu da Diyarbakır'da bir protokol kültürünün varlığından kaynaklanıyor.”

2.2.2. Medyayla İlişkiler ve Görünürlük

Sivil toplumun etki gücünde medyada görünürlüğün önemi katılımcılar tarafından kabul edilirken; bunun için çaba gösterilip ilişki kurulduğu ancak medyanın kendinden kaynaklanan sorunlar sebebiyle bunun yeterli olmadığı vurgulanıyor. Bazı illerde yerel medyanın sivil toplum alanına olan ilgisi kısmen olumlu bulunurken; özellikle ulusal medyanın tarafsızlık ve tekelleşmeyle birlikte işlevsizleştiğine atıf yapılıyor. Medyada uzmanlaşma olmadığı, araştırma ve hak gazeteciliğinin azaldığı, popülist bir yaklaşımın yaygınlaştığı da değerlendirmeler arasında yer almaktadır.

Bununla birlikte yine de medyada yer bulabilen bazı hak kategorilerinin olduğunu hem nicel hem nitel verilerden görmek mümkün. Buna göre medyada en fazla yer bulabilen sivil toplum gündemleri; **insani yardım, kadın hakları, hayvan hakları, çevre ve çocuk hakları** şeklinde sıralanıyor.

Katılımcılar, sivil toplum alanıyla ilgili gelişmeleri bu alanda habercilik yapan Sivil Sayfalar, STGM, sivil alan gibi mecralardan, kısmen online haber sitelerinden ve daha çok STK'ların kendi sosyal medya hesaplarından takip ettiklerini belirtiyorlar.

“Türkiye'deki yaygın merkez medyayı kastetmiyorum, onların yerel sivil toplumla etkisi olsun veya olmasın, onlarla hiçbir bağ kurulmadığını, haberin kaynağından alınmadığını görüyoruz. Yerel ve muhalif basın uydu üzerinden çalışan radyo ve televizyonların, sosyal medya platformları üzerinden yayın yapan kanalların bu süreçte daha etkin rol aldığını ifade edebiliriz. Bu alanda bu kanallarında sayısının az olduğunu söylemekle birlikte onların bizle iletişiminin iyi olduğunu ifade edebilirim. Ancak şöyle bir husus var süreçte bir kez daha anladık, sivil toplum ve insan hakları alanında çalışan kurumlarla temasın az olduğu dönemde medyanın da özgün ve araştırmaya dayalı objektif bir çalışmasının olamayacağını gördük.

Haberin kaynağına ulaşmak, onu araştırmak, medyanın sivil topluma ulaştıkça daha nitelikli ve objektif haberler ürettiğini düşünüyorum.”

“Medya ile ilişkilerimiz şu anda zayıf. Bizim kendi platformlarımız oluyor. Aykırı fikirler savunan kimseler uzun zamandır çıkmıyorlar medyaya ve bir boykot durumu söz konusu. Tek ses bir medya var şu anda ve kendi resmi söylemleri dışında bir şey dillendirmiyor.”

Medyayla ilişkileri iyi olan, özellikle raporların yaygınlaştırılması için ilişki kurduklarını belirten katılımcılar da medyanın yaygınlaştırmasının çalışmalarının etkisini arttırıp arttırmadığını, yine medyadan kaynaklanan ve yukarıda zikredilen sebeplerle “sorguladıklarını” aktarıyorlar.

“Bazı medya organları sizi 2-3 senede bir görürler. O da angaje oldukları tarafın işine yarayacak bir iş yaptığınız için onlar sizi bulurlar. Bağırsak bile sesimizi duymayacak ana akım medya organları var, onlar pek ilgi göstermezler ama diğerleriyle diyalogumuz var. Haber metinleriyle medyanın işini kolaylaştırırken habere kendi dilimizin yansımaya dikkat ediyoruz. Bizim iletişimimizin iyi bir düzeyde olduğunu düşünüyorum.”

“STK olarak medyayla aramız iyidir. Medyaya yaptığımız çalışmaların raporlarını yayımlamak için iletişime geçiyoruz, sosyal medya mecralarında paylaşırlar ancak yeterli kitle ulaşıyor mu tereddütteyim.”

İnsani yardım alanında çalışan sivil toplum aktörleri medyanın özellikle yardım çalışmalarındaki popülist yaklaşımı ve insan onurunu zedeler şekilde yayın yapmasından rahatsız olduklarını dile getiriyorlar.

“Medya kendi ihtiyacına göre iletişim kuruyor. Türkiye’de popülist bir yaklaşım var ve bir şey popüler olmuşsa hemen bütün medya onun üzerinden irtibata geçiyor ve bir anda onu ortaya çıkarıp göz önüne seriyor.”

STK temsilcileri medyanın zikredilen sorunlarını aşmak için sosyal medya mecralarını etkin kullanmaya çalıştıklarını paylaşıyor, online platformlarda sivil toplum haberciliği yapan siteleri takip ediyor ve çalıştıkları alanlarla ilgili doğru bilginin ulaşması için kendi içeriklerini üretiyorlar. Ancak bu kanalların kamuoyuna erişimde pek işlevsel olamadığından ve sadece sivil toplumun takip etmesinden serzenişte bulunuyorlar.

“Haberler yapılırken daha çok kendi oluşturduğumuz metinlerimizi yaygınlaştırmaya çalışıyoruz. Ürettiğimiz ve sonuç aldığımız çalışmalarımızı mümkün olduğu kendi oluşturduğumuz metinlerle medyayla paylaşmaya çalışıyoruz. Çünkü bizim kurduğumuz dil farklıdır, medyanın kendi dilini kullanması farklıdır. Bu yüzden kendi kullandığımız “dil” metinler oluşturmaya özen gösteriyoruz.”

“Medyayı son süreçte hiçbir şekilde olumlu bulmadığım için STK ile ilişkiler konusunda da belli alternatif bazı medya kurumları online gazeteler yeterli değil. Çünkü hedef kitleye erişmekte belli bir sıkıntı var. Sadece internet üzerinden insanlara erişim sağlayamazsınız.”

Covid öncesinde STK medya ilişkileri Kürt meselesi üzerinden çözüm sürecinde iyiydi ama çözüm süreci bitince kötüleşti. Sonuçta medya bu konuda aşırı ihtiyatlı davranıyor.”

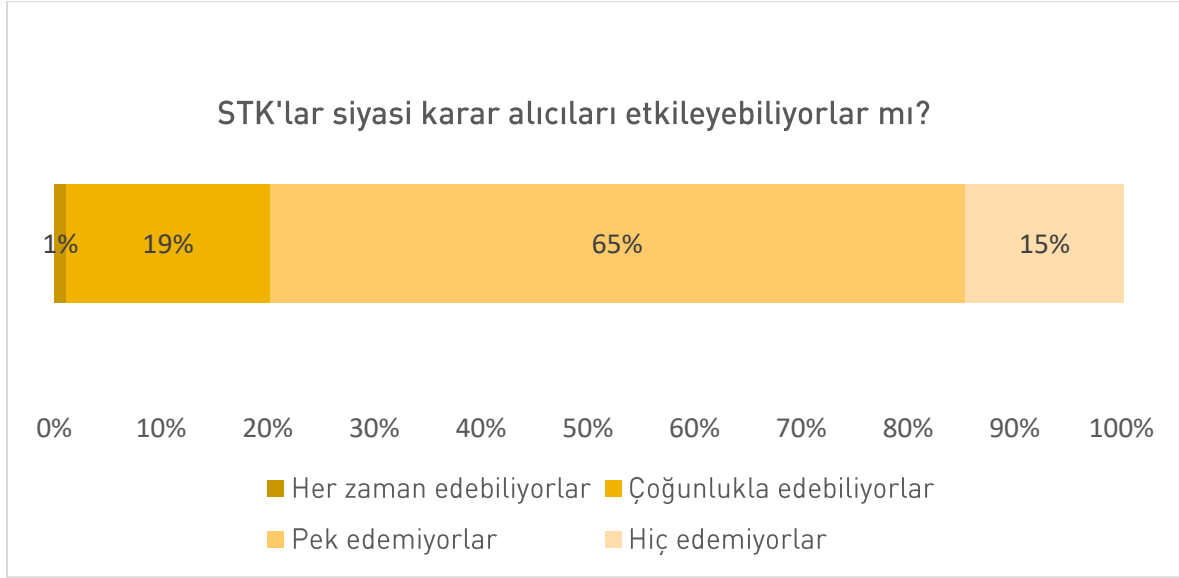
Görüşmeciler arasında özellikle pandemi sırasında medyayla ilişkilerin olumlu olduğu, medyanın bu süreçte sivil toplum alanına önem verdiği belirlenler de bulunmaktadır.

“Son zamanlarda medyanın sivil toplum örgütlerine sıcak baktığını görüyorum. Çünkü Covid süreci insanlara beraberliği, birleşmeyi öğretti, burada da STK'lar değer kazandı ve bunun konuşulması da aynı şekilde değer kazandı. Medya'nın STK'lar hakkındaki haberleri insanların sivil topluma güvenini artırmıştır.”

Sivil toplumun medyayla kurduğu ilişkilerin etkili olunmamasıyla ilgili bir değerlendirme de STK'ların kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili değil siyasi konularla medyada görünmeleriyle ilintili olarak görülüyor.

“Bölgede bütün sivil toplum örgütlerinin temel motivasyonu Kürt sorunu hakkında konuşuyor olmak dolayısıyla Kürtlere dair ihlallere karşı her sivil toplum örgütünün söyleyecekleri var ancak politik yerden var. Bu alanda çalışan STK'ların soruna karşı konuşması farklı bir şey, doğrudan genel siyasete taşınması farklı bir şey. Dolayısıyla medya ile ilişkilerin kurulduğu yer aslında politikaya büyük cümleler söylüyor olmaktır.”

2.2.3. Siyasete Etki Etme Kapasitesi

Sivil toplumun siyasete etkisi ve karar alma mekanizmalarında söz sahibi olunmasıyla ilgili değerlendirmelerden önce; katılımcıların **Türkiye**'nin sorunlarına bakışı, mevcut sorunlarda siyasetin nasıl müdahil olduğu ve çözümde sivil alana düşen rollerle ilgili düşündüklerini ortaya çıkarmak önem taşıyor. Yapılan görüşmelerde siyasetin gündeminde **Türkiye**'nin mevcut sorunlarının değil daha farklı ve **"popülist"** konuların olduğu, gündemin ayrışmasında medyanın da etkili olduğu tespit ediliyor. Katılımcılar **Türkiye**'nin en önemli sorunları olarak demokratikleşme, insan hakları alanındaki güvenlikçi yaklaşımlar, yargının bağımsız olmayışı ve işsizlik (**özellikle genç istihdamı**) gibi ekonomik ve sağlık, eğitim gibi temel haklardaki eksiklikleri görüyor. Ancak siyasetin gündeminde bu sorunlar yer bulamadığı gibi; kovid gibi önemli bir küresel salgın varken bile çoğu zaman tartışmaların odağında "magazinel" konular yer alıyor.

Katılımcılara göre durum böyleyken sivil toplumun siyasete etki etmesi, meselelerini onların nezdinde gündemleştirebilmesi bir sorun olarak karşımızda duruyor. Kararların çoğunluk tarafından değil de tek bir kişi tarafından verildiği siyasi süreçlerde güçlü ekonomik temelli örgütlenmelerin bile etkili olamadığı savunuluyor.

"Çoğunluğun değil bir kişinin karar verdiği bir sistem yürümektedir. Türkiye'de en önemli kurumlardan biri DİSK olmasına rağmen karar mekanizmasında hiç etkisi olamamaktadır. Devletten farklı düşünmesi halinde fikrini beyan edememektedir. Aynı şekilde STK'ların gündeme etki etme durumları olmuyor."

Sivil toplum temsilcilerinin sivil toplum alanıyla ilgili eleştirileri; politik tutumlar, buna bağlı kutuplaşma ve sivil toplum alanının **"siyasete atılmak için bir sıçrama tahtası olarak görülmesi"** şeklinde yoğunlaşıyor. Katılımcılar, siyasetle iletişim ve iş birliği halinde olunması gerektiğini ancak ilişkinin angajman ilişkisine dönüşmemesi gerektiğini düşünüyor, bu konuda

hem siyaseti hem sivil toplum temsilcilerini eleştiriyorlar. Siyasetle kurulan angajman ilişkisinin sivil toplumun dokusunu bozduğu ve sivilliliğine hanel getirdiği, bu durumun sivil toplumun öznel olma özelliğini aşındırdığı ve etkinliğini yitirip edilgenleştirdiği tespiti yapılıyor. Katılımcılar, böyle bir ilişkide siyaset kurumunun sivil toplumu gerisinden sürüklediği ve sivil toplumun 'siyasetin gerisinden geldiği', toplumun taleplerini siyasete taşımak yerine siyasetin gündemini topluma taşımak şeklinde bir misyon değişikliği yaşandığını dile getiriyorlar.

Siyasetle kurulan angajman ilişkisinin farklı siyasetlere yakın sivil toplum kuruluşları arasındaki iletişimi ve iş birliğini zayıflattığı, sivil toplum **"gettoları"** arasına görünmez duvarlar ördüğü, kendini duvarın hem bu tarafında hem de öbür tarafında gören katılımcıların dikkat çektiği bir durum olarak ortaya konuluyor.

"Çözüm Süreci'nde önce siyasetle istişare temelli bir diyalog kuruldu. Bu arada farklı dünya görüşünden STK'lar birbirleriyle daha sık görüşmeye, birlikte daha çok iş yapmaya başladılar. Sonra her iki siyasi tarafa yakın STK'lar da zamanla masaya sivil toplumun taleplerini ve katkılarını değil yakın oldukları siyasi tarafın gündemini getirmeye başladılar. İş buraya geldikten sonra da sivil toplumun birlikteliğinden verim alınmaz oldu. Zaten o ortak platformlar falan da kendiliğinden dağıldılar."

"Sivil toplum siyaseti çok fazla etkileyemiyor. Çünkü STK siyasetin gerisinden geliyor. Siyasetin attığı bir adımın gerisinden gelip onun altını doldurmaya çalışıyor. Oysa STK'ların yapması gereken siyasetin önünü açmak ve siyasetin o adımı tamamlamasını beklemek. Ama bizim ülkemizde bu biraz tersine işliyor."

"Gündeme etki etme kapasitesi yok denilecek kadar azdır. Çünkü STK'lar muhatap alınmamaktadır ve maalesef birçok STK güçten yana taraf tuttuğu için onlara göre arka bahçe pozisyona gelmişlerdir."

Öte yandan sivil toplumun sivilliliği sorgulanırken yine siyasetle yakın angajmana atıf yapılıyor. Bazı katılımcılara göre siyasetle kurulan angajman ilişkisinin sivil toplumdaki kurumsallaşma eksikliğinden kaynaklanıyor. Kurumsallaşmanın oturmadığı kurumlarda işleyişin bir ya da birkaç kişi üzerinden gittiği, bu durumun kişileri kurumun önüne taşıdığı ve kişilerin siyasi angajmanlarının kuruma sirayet ettiği vurgusu yapılıyor.

"Bir başkanı gidip kendisini siyasette pazarlayabiliyorsa bu elbette etki ediyor anlamına geliyor. Sadece kendilerini pazarlıyorlar ve kendi üyelerinin ihtiyaçlarını gündeme getirip bunu iktidarın ve bürokrasinin önüne koyuyorlar. Koltuğu işgal eden birçok sivil toplum kuruluşu [temsilcisi] maalesef kendi şahsi ikballerinin peşinde ve kendilerini böyle pazarlamak derdinde. Bu siyasetin de işine geliyor. Bir sürü insanı ikna etmek yerine siyaset diyor ki ben dernek başkanını ikna edeyim, üyeler zaten o kişi tarafından ikna edilir. Dolayısıyla karşılıklı birbirini kullanan bir sistem var. Bunu bütün [taraf] için söylüyorum."

Bazı katılımcılar sivil toplumun kadınlarla ilgili düzenlemeler, çevre politikaları ve çocuk alanındaki çalışmalarda kısmen etkili olduğu konusunda birleşirken; çoklu baro tartışması

siyasetin sivil alanı daraltma çabaları olarak yorumlanıyor. Çoklu baro uygulamasının, baroların yaptığı aktif sivil toplum çalışmalarının etkisizleştirilmesi ve sivil toplumun dizayn edilmesi sürecinin bir parçası olduğu değerlendiriliyor.

Karar alma mekanizmalarının ve siyasetin sivil toplumun sesine kulak vermeyişinin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının son süreçlerde kapasite sıkıntısı yaşamasının da etki gücünü olumsuz etkilediği belirtiliyor. Ancak bu duruma rağmen bazı hak kategorilerinin ana akımlaşmış olmasının mücadelenin ortaklaşmasını kolaylaştırdığı ve sivil topluma bir motivasyon sağlayabileceği değerlendiriliyor. Buna örnek olarak; **İstanbul Sözleşmesi**'nden çekilme bağlamında başlayan tartışmalarda sivil toplumun siyasetin alanına etki ettiği ve sözleşmeden çekilme kararının askıya alındığı görüşmeciler tarafından buna örnek olarak zikrediliyor.

“STK’ların siyasetin gündemine etki etme kapasiteleri çok zayıfladı. Hem STK’lar zayıfladı hem siyaset sivil toplumun sesine biraz daha kulak kapattı hem de Türkiye’nin atmosferi bu noktaya evirildi. Yine de kadın, çocuk, hayvan, çevre haklarının bir nebze ana akımlaştığını görüyoruz. Bunda sivil toplumun önemli bir etkisi var. Yeni dönemde sivil toplum siyasete etki etmek için, siyasete de sivil topluma kulak vermek için bir irade göstermeli.”

“İstanbul Sözleşmesi[nin tartışılması] sürecinde, Meclis’te etkimiz olabiliyor. STK’ların siyasetin gündemine etkisi olduğunu düşünüyorum. Sığınma evlerinin açılması, STK’ların dile getirmesi ve aktif çalışmaları sonucu olmuştur.”

Görüşmelerde sivil toplumun siyasi tarafgirlikler kurmaması halinde siyasete daha çok etki edebileceği dile getirilirken; sivil alandaki iş birliklerinin de bu sürecin ivmesini arttıracığı vurgulanıyor. STK’ların ancak bir araya gelip güçlü bir ses çıkardıkları takdirde siyasete etki edebileceğini dile getiren katılımcılar, bireysel girişimler yerine toplumsal örgütlenmelerin önemine işaret ediyor. Sivil toplumun siyasetin önünü açması ve baskı unsuru oluşturarak karar mekanizmalarını etkilemesi gerektiği belirtiliyor.

“STK’lar güçlü bir ses olabildiklerinde siyasetin gündemine etki edebiliyor.”

“İnsanların tek tek yapamadıklarını birlikte el birliği ile yapabiliyorsunuz. Devletin bu anlamda sivil topluma daha duyarlı olması gerekmektedir.”

3. BÖLÜM

PANDEMİ VE BÖLGE

STK'LARI

3.1. Salgının Bölge Sivil Toplumuna Etkisi

Bölge STK'ları **Türkiye** genelinde olduğu gibi pandemiden hem çalışanları hem de çalıştıkları alanlar üzerinden olumsuz etkilendiler. Katılımcılar, **Türkiye**'de ilk vakaların görülmeye başlandığı **Mart** ayında ilk karar olarak çalışanlarını korumak için ofislerini kapatıp, uzaktan çalışma dönemine geçtiklerini ve bu süreçte birçok faaliyetlerini iptal ettiklerini ya da ertelediklerini belirtiyorlar.

“Okuma yazma kursumuz vardı. Covid-19 ile beraber kurs durdu, devam edilmedi.”

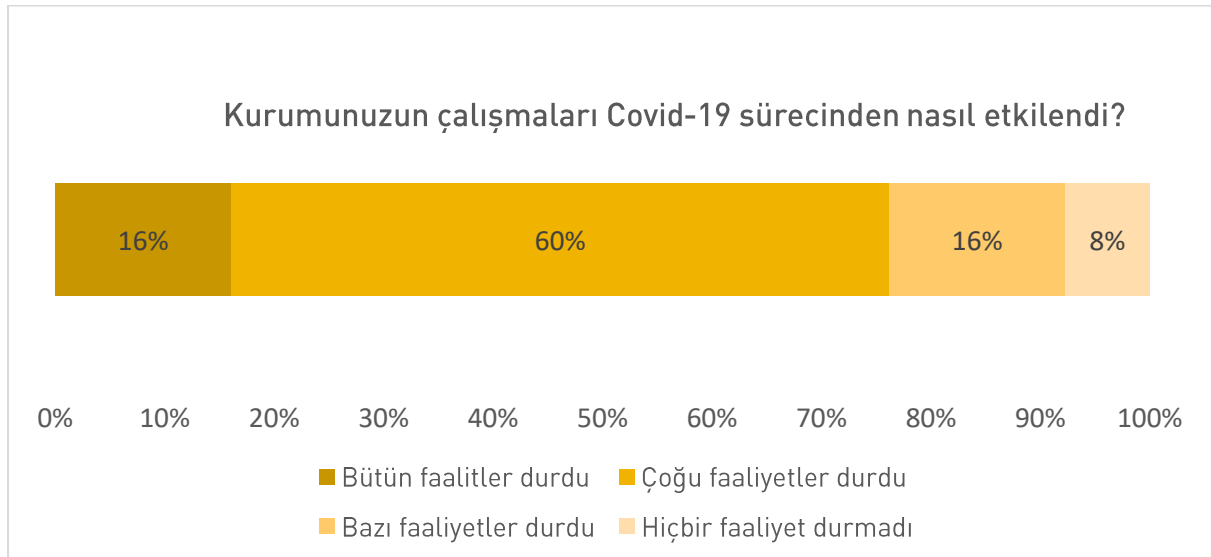
“Zirvemiz vardı, kadın girişimciler ile iş kadınlarını buluşturan bir çalışmaydı. Zirve için başvuruları açmıştık. Bu çalışmamız ertelendi.”

“Covid-19 salgınından önce okullarda, kurumlarda seminerlerimiz, yüz yüze çalışmalarımız oluyordu Covid-19 beraber bu çalışmalar yapılmamaya başlandı.”

“Psikososyal destek çalışmamız vardı. Kapalı grup çalışmasını gerektiren, hem ebeveynlere hem de çocuklara yönelik bir çalışmaydı. Mart'ın 11'inde biz çalışmaya belirsiz bir şekilde ara verdikten sonra ebeveynler ve çocuklarla kapalı gurup çalışması yürütemez hale geldik.”

“Atölye çalışmalarımızı, kamplarımızı, eğitim çalışmalarımızı iptal ettik.”

“Salgınla bizim temel faaliyetlerimizin bir çoğu durdu. Devam eden atölye çalışmalarımızı yarıda bırakmak zorunda kaldık ve planlanmış seri konferanslarımızı iptal ettik. Yabancılara dil eğitimi yaptığımız bir çalışmamız ve gençlerin ücretsiz kullandığı kütüphanemiz kapandı.”

Yaklaşık iki hafta süren bir belirsizlikten sonra STK'ların online mecralara geçiş yaptığı ve sosyal medyayı daha aktif kullanmaya başladıkları anlaşılıyor. Ancak bölge STK'larının önemli bir kısmı için teknik bilgi ve kapasite yetersizliğinin bu aşamada kendini gösteren bir sorun olarak ortaya çıktığı da görülüyor. Bazı katılımcılar salgın sürecinde dijital bilgi ve donanım noktasında

eksikliklerini fark ettiklerini dile getirirken, genel olarak online araçları verimli kullandıklarını, yeni araçlar duyduklarını ve onları faaliyet süreçlerinde kullanmaya başladıklarını kaydediyorlar. Ancak bazı kuruluşlarda teknik yetersizlik, online etkinlikleri yapamayacak düzeyde kendini gösteriyor. Nicel verilere göre STK'ların ancak yarısı çalışmalarını online ortamda aktif olarak sürdürebilirken, önemli bir kısmı etkinlikleri azalttı ve **%15'i** bütün faaliyetlerini tamamen durdurdu.

“Zoom uygulamasından yapılan toplantılarda bilgi yetersizliğinden dolayı uygulamalarda organize olup toplantıya devam etmek zamanımızı alıyordu, WhatsApp'tan da belirli sayıda kişilerle toplantı yapılmıyordu, kurumumuzun teknolojik bilgisi olmadığını fark ettik. Bunun zorluklarını yaşadık.”

“Yüz yüze ilişkilerin ve online işleri yürütmenin veya bir arada olmanın arasında ciddi anlamda fark var. Online olarak yapılan çalışmalarda zaman zaman bağlantıların kesildiği, zaman zaman ise iletişimsizliklerin olduğu zamanlar oldu. Aynı şekilde teknolojiyi kullanmak için online yardımlar aldık. Online toplantıların avantajı hızlı karar alma sürecini kısaltıyordu bu yüzden Covid'ten sonra online toplantıların devam etmesi gerektiğini düşünüyorum.”

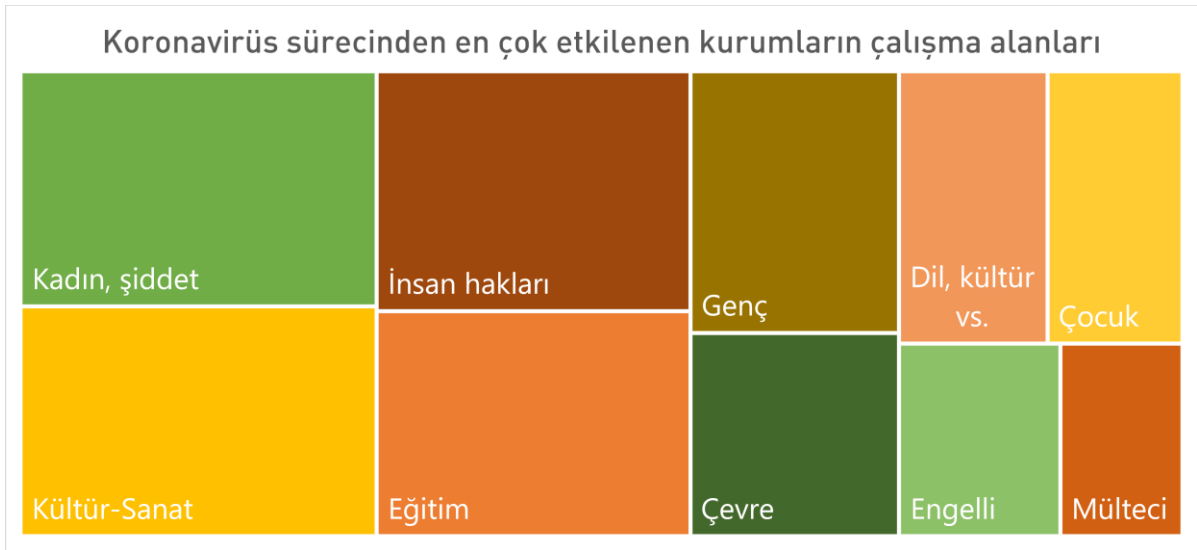
Katılımcılar; devletin sivil toplum alanını domine ederek STK'ları zayıflatması, sivil toplumun siyasi angajmanının sebep olduğu sorunlar ve gerek siyasi gettolaşma gerekse çalışma alanı odaklı gruplaşmaların teması azaltması gibi, sivil toplumun var olan sorunlarına pandemi döneminde yeni sorunlar eklendiğini paylaşıyorlar.

Katılımcılar bir aya yakın süren durgunluğun ardından online toplantılar yapmayı arttırdıklarını, bunun özellikle yönetsel süreçleri kolaylaştırdığını ve online etkinliklerin daha geniş bir kitleye ulaşma imkânı sağladığını belirtiyorlar. Ancak bu durumun bugüne kadar süregelmesinin bazı olumsuzlukları da beraberinde getirdiği düşünülüyor. Katılımcılar pandemi dönemindeki faaliyetlerle, zamandan ve mekandan tasarruf edilse bile bu toplantıların yüz yüze yapılan toplantılar kadar etkili olmadığını kaydediyorlar. Katılımcılar bu noktada; sivil toplumun yüz yüze faaliyetlerinin bir sosyalleşme imkanı da yarattığını ve özellikle sivil toplumu bir araya getiren bu tür faaliyetlerin “iyi olma hali”ne katkı sağladığını ancak online çalışmalarda bunun mümkün olmadığını dile getiriyorlar. İnsan hakları, kadına yönelik şiddet ve çocuk alanında çalışan kuruluşlar online çalışmanın veri güvenliği konusunda kendilerini endişelendirdiğini ve çalışmalarını olumsuz etkilediğini belirtiyorlar. Katılımcılar çok fazla online faaliyet yapılması sebebiyle verimliliğin büyük ölçüde düştüğü, finansal ve teknik imkânsızlıkların belirsizlikle de birleşince sivil toplumun motivasyonunun azaldığı gibi tespitlerde bulunuyorlar.

Bazı katılımcılara göre **OHAL** ile birlikte sivil toplum meydanlardan salonlara çekilmişti, **Covid-19** sebebiyle de salonlardan online ortamlara çekilmek zorunda kaldılar. Bu noktada sivil toplumun kamusal alanının daralması ve online ortama çekilmesinin, **“sivil toplumun bir elitler ortamı”** olma riskiyle karşı karşıya bıraktığı endişesi paylaşılıyor.

3.1.1. Salgının Çalışma Alanlarına Etkisi

Eğitim, seminer, toplantı gibi faaliyetler online ortamlara taşınsa da özellikle sahada yapılan ziyaret, araştırma gibi faaliyetler yapılamadı. Dolayısıyla pandemi ile birlikte en büyük sorunu, doğrudan sahada olması gereken ve özellikle de sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı hedef grubu olan STK'ların yaşadığı görülüyor. Bu bağlamda genel insan hakları çalışmalarının dışında en çok zikredilen hedef gruplar; kadınlar, çocuklar, mülteciler ve engelliler. Araştırmanın nicel verilerinde salgının en çok etkilediği çalışma alanlarına ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir. Katılımcılar bu alanlarda çalışan STK'ların en çok ekonomik, teknolojik ve lojistik yetersizlik yaşadığını düşünüyorlar. Ankete katılanların yaklaşık 3'te 1'i bu durumun STK'ları psikolojik olarak olumsuz etkilediğini düşünüyor.

Karantina sürecinde aile içi şiddetin arttığını ve çocukların bu süreçte oyun hakkı olmak üzere birçok haktan mahrum kaldığını belirten katılımcılar, kadınların pandemiden daha çok etkilendiği noktasında birleşiyor. "Evde kal" günlerinde artan ev içi yüklerin yanı sıra online eğitim süreçlerinin de yine kadınlar tarafından üstlenildiğini kaydeden katılımcılar, psikolojik etkilerinin yanı sıra, kadınların çalışma hayatından çekildiğini ya da gözden çıkarılan ilk çalışanların kadınlar olduğunu da belirtiyorlar. Öte yandan pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet rollerinin olumlu manada dönüştüğü, evdeki iş yükü için iş bölümü yapıldığı da bazı görüşmelere yansımaktadır.

"Ev içerisinde çalışma zorunluluğu olarak çocukların bakımı tekrardan anne üzerinde oldu, evde çalışmanın kadınlar için konforsuz alan olduğunu gördük. Alt gelirli kadınlar, kooperatiflerdeki kadınların baktığımızda onların durumları pek görülmedi. Erkeklerin de evde kalmasıyla beraber iş paylaşımı konusunda daha duyarlı olduğunu gördük. Covid-19 kadınlara ve erkeklere toplumsal cinsiyet kavramını tekrardan hatırlattı."

Kadın kooperatifleri başta olmak üzere ekonomik temelli örgütlenmelerin de pandemi sürecinden olumsuz etkilendiği aktarılıyor.

“Hizmet sektöründe de kayıt dışı çalışan kadınlarda ve girişimci olan kadınlarda Covid’in ekonomik ve aile yaşamlarında önemli etkileri görüldü. Zaten kayıt dışı çalışmaların büyük bir oranını kadınlar oluşturmaktadır. İş yerleri için kısa çalışma ödeneğinde kadın çalışanlarının tamamen ücretsiz izne ayrıldığını ya da az oranda çalıştığını gördük. Kadın kooperatifleri doğalgaz, elektrik, kira borçları konusunda ciddi sıkıntılar yaşadılar. Zaten Türkiye’de önemli bir daralma yaşıyorduk, Covid’in bu daralmanın üzerine gelmesi bizim Covid’e hazırlıksız yakalandığımız alan bu alan oldu.”

Kadına karşı şiddetle mücadele eden kuruluşların şiddet ihbarı alabilmeleri, şiddet mağdurlarına psiko-sosyal ve hukuki destek sunabilmelerinin salgınla birlikte zorlaştığı aktarılıyor. Ev ahalisinin birlikte eve kapandığı dönemde ev içi şiddet vakalarının arttığı, şiddet mağduru kadınların şiddeti haber vermekte zorluklar yaşadığı ve psiko-sosyal destek sunmada zorluklar yaşandığının altı çiziliyor.

Katılımcılar mültecilerin pandemi sürecinden de en çok etkilenen gruplar arasında olduğunu belirtiyorlar. Mültecilerin dil sorunu pandemi ile ilgili alınan ve alınması gereken tedbirlere ilişkin iletişimi zorlaştıran bir faktör olsa da bu sorunun üstesinden kısmen de olsa gelinebildiğini ancak ekonomik yoksunluğun özellikle mülteci çocukların eğitime erişimini durma noktasına getirdiği anlaşılıyor. Uzaktan eğitim, hijyen desteği ve daha birçok konuda mültecilerin ihtiyaçlarının sürece daha edilmediği vurgulanıyor.

“Çalışma alanımızda salgından en çok etkilenen grup mültecilerdir. Devletin verdiği maskelerden, eğitimden yararlanamadılar. Covid-19 hakkında mültecilere bilgilendirme yapılmaması bu grubun daha fazla etkilenmesine neden oldu.”

Gençlerle ilgili STK’ların, özellikle de değişim programı gibi çalışmalar yürüten kuruluşların pandemi sürecinde faaliyetlerinin durma noktasına geldiği ifade edilirken, çocuk çalışmaları yapan kuruluşlar, çoğunlukla dezavantajlı mahallelerde faaliyet yürütmeleri sebebiyle, online süreçlere geçmede tablet ve internet erişiminin olmayışı gibi temel engellerle karşılaştıklarını belirtiyorlar.

STK’lar kurumsal olarak yeni döneme adaptasyon süreciyle paralel olarak, hedef grubun ihtiyaçlarını belirlemek ve gidermeye çalışmakla salgının çalıştıkları sahaya olan etkilerini de izlediklerini ve çözüm arayışlarına girdiklerini belirtiyorlar. Katılımcılar pandemi sürecinde toplumun dezavantajlı kesimlerinin yaşadığı sorunları yerinde gözlemledikleri için çalışmalarını farklılaştırarak, hijyen, gıda desteği gibi insani yardım alanına kaydıklarını vurguluyorlar. Hak savunuculuğu yapan derneklerin dahi bu süreçte hijyen, sağlık, yardım gibi alanlarda çalışma yapmak zorunda kalması; toplumsal kesimlerin pandemi sürecinden ne denli etkilendiğinin göstergesi bakımından önemlidir. Yine bazı STK’ların da maske başta olmak üzere temel hijyen uygulamalarına ulaşmakta güçlük çektiği, hedef gruplarının bu ihtiyaçlarını gidermede eksik kaldıkları katılımcılar tarafından dile getiriliyor.

Pandemi sürecinde bazı kurumların online düzenlediği dayanışma toplantılarıyla sürecin etkisini konuşmak ve deneyim paylaşımı sağlamaya çalıştıkları da kaydediliyor. Bu süreçte online çalışmaların arttığı katılımcılar tarafından sıklıkla dile getiriliyor.

“Diğer kadın kuruluşları ile dayanışma yaptık. Bu süreci en az hasarla nasıl atlatabiliriz üstüne toplantılar yaptık ve yol haritası çıkarmaya çalıştık.”

Hak savunuculuğu yapan kurumlar pandemi süreçlerinde izleme yapma faaliyetlerinin etkilendiğini ve bu konuda yeni araçların geliştirilmesi gerektiğini kaydediyorlar. Sahada hedef gruplarla aktif çalışan kuruluşların bu çaresizlik karşısında yılmayıp engellerin üstesinden gelebilmek için çeşitli yollara başvurduklarının ve arayışta olduklarının altı çiziliyor.

“Hak ihlali yaşayanlara nasıl ulaşılacak, ihlaller uzaktan nasıl takip edilecek, teknik ve teknolojik araçlar nasıl geliştirilecek, bu konular önümüzde duruyor. Yüz yüze olamadığımız, online çalışabildiğimiz bu dönemde alana yeni geçiş yapacak arkadaşların motivasyonlarını diri tutacak yöntemlere ihtiyaç var. Ayrıca hak mücadelesi de klasik yöntem ve araçları aşan yeniliklere ihtiyaç duyuyor.”

“Çocukların annelerini arayarak görüşmeler yaptık, çocukların ihtiyaçlarının ne olduğu, imkanlarının ne olduğu öğrenilmeye çalışıldı. Pandeminin çatışma sürecini hatırlattığı anlaşıldı. Çocukların psikolojilerini bozduğunu görüldü. Hızlıca psiko-destek ekibi kuruldu, çocuklarla beraber konuşmaya çalışıldı. Farklı farklı atölyeler telefon ve görüntülü çalışmalara devam edilmeye çalışıldı. İki mahalleye internet taşınmaya çalışıldı çünkü çocuklar eğitim görme hakkında yoksun kaldı. Bu sorun giderilmeye çalışıldı. Çok büyük alanlara internet kullanmasını sağlayan aletler almayı amaçlıyoruz.”

3.1.2. Pandemi Sürecindeki Önlemlere Bakış

Katılımcılar, saha araştırmasının yürütüldüğü **Temmuz-Ağustos** aylarında hükümetin pandemi sürecinde aldığı tedbirler hakkında pek olumsuz değerlendirme yapmazken; sivil alana yönelik tedbirlerin yeterli olmadığı konusunda ortaklaşıyorlar. Özellikle kısa çalışma ödeneği uygulamasının sivil toplum tarafından gerekli ve olumlu bir adım olarak değerlendirildiği ve STK'ların bundan yararlandıkları anlaşılıyor.

Dünya ve Avrupa ile kıyaslayınca sağlık alanında çalışmaları olumlu karşılayan STK temsilcileri, sürecin yönetilme biçimine eleştiriler getirmektedir. **Hükümetin** sivil toplumun önerilerine, sahaya ilgili birikimlerine kulak vermediğini ve sivil toplumla iş birliğine yanaşmadığını düşünen katılımcılar, zaman ilerledikçe eleştirilerini sivil toplum ile ortaklaşmaması odağından pandemi sürecinin genel olarak iyi yönetilmediğine doğru genişletiyorlar. Aşağıda kronolojik olarak listelenen alıntılar **Temmuz'dan Kasım'a**, yaklaşımın değişikliğine ilişkin önemli bir değişikliğe işaret ediyor.

“Alınan tedbirler çok yerinde tedbirlerdi. Çünkü sivil toplum örgütleri birçok insanın bir araya geldiği yerlerdir. Devletin dernek ve vakıfların faaliyetlerini sınırlandırması mücadeleyi kolaylaştırdı. Ekonomik olarak ve dezenfektan çalışmaları valilikler tarafından desteklendiğini biliyoruz. Bu önemli bir durum. Diğer taraftan çalışanlarımız için kısa çalışma ödeneğinden faydalandık.”

“Beyannamelerin ötelenmesi aslında iyi bir şey ama haziran ayıyla birlikte her ne kadar normalleşme süreci başlamış olsa da gelinen aşamada vaka sayılarının artmasıyla birlikte belki bu süreç biraz daha ertelenebilir. Yani şu anda hala bir belirsizlik durumu var. O noktada normalleşme sürecinin erken başladığı kanaatindeyim.”

“Genel kurulların yasaklanması, insan topluluklarının bir araya gelmesinin yasaklanması zorunlu bir şekilde olması gerekiyordu. Ama sivil toplum örgütleri zaten zor bir durumdayken bu süreçte olumsuz bir durumdayken hükümet önlemlerin yapılması gerekenlerin ikinci ayağını yapmadı. Sivil toplum örgütlerine bu bağlamda destek vermedi ve nasıl etkilendiklerine yönelik araştırma yapmadı ve bu etkilerden nasıl çıkacaklarına ilişkin çalışma yapmadı. Maddi manevi ya da teknik hiçbir çalışma yapılmadı sonrasında. Sivil toplum örgütleri de genel olarak girişimciler gibi başarlarının çaresine bakmak zorunda kaldı. Hükümet tüm önlemlerini iş dünyası ve özellikle inşaat alanının korunmasına yönelik yaptığı için sivil topluma bir katkı olmadı.”

“Hükümet yardım edelim ama size danışmayız şeklinde davrandı. Herhangi bir fikir alınmadı. Pandemi sürecinde devletin fikir alışverişinde bulunması gerekmekteydi. Bu süreçte ne kadar [STK'ların katkısı] sağlanır diye bir süreç yaşanılmadan STK'lar işlevsiz hale getirildi. Bu durumda destek mekanizması açısından büyük ölçekli örgütler sorun yaşamış olabilir.”

“Örneğin ben aynı zamanda işletme sahibiyim. 36 çalışanım var, vergilerimi, kiramı, elektrik faturamı çalışmıyor olmama rağmen ödüyorum. Bana hiçbir şekilde yardımcı olunmuyor, devlet sosyal devlet görevini yerine getirmiyor. Örneğin Fransa hükümeti gibi “siz sağlığınıza bakın biz sizin işinizi düşünüyoruz” diyen bir yaklaşım göremiyoruz.”

“Sivil topluma olumlu anlamda çok fazla bir yansıması olmadı. Çünkü bir maddi kaynak aktarımı olmadığı gibi, bugün de yaşanan sıkıntıları gidermek anlamında herhangi bir program tarifesi olmadı.”

“Alınan tedbirleri yeterli bulmuyorum, kendimiz tedbirleri almakta zorlanmaktayız.”

“Hükümetin süreci yönetmesi Temmuz-Ağustos ayına kadar iyiydi diyebilirim. Ama şu anda gerekenleri yaptıklarını ya da yapabildiklerini düşünmüyorum. Artık iyi yönetebiliyorlar diyemiyorum. Vaka sayılarından şüphe artıyor.”

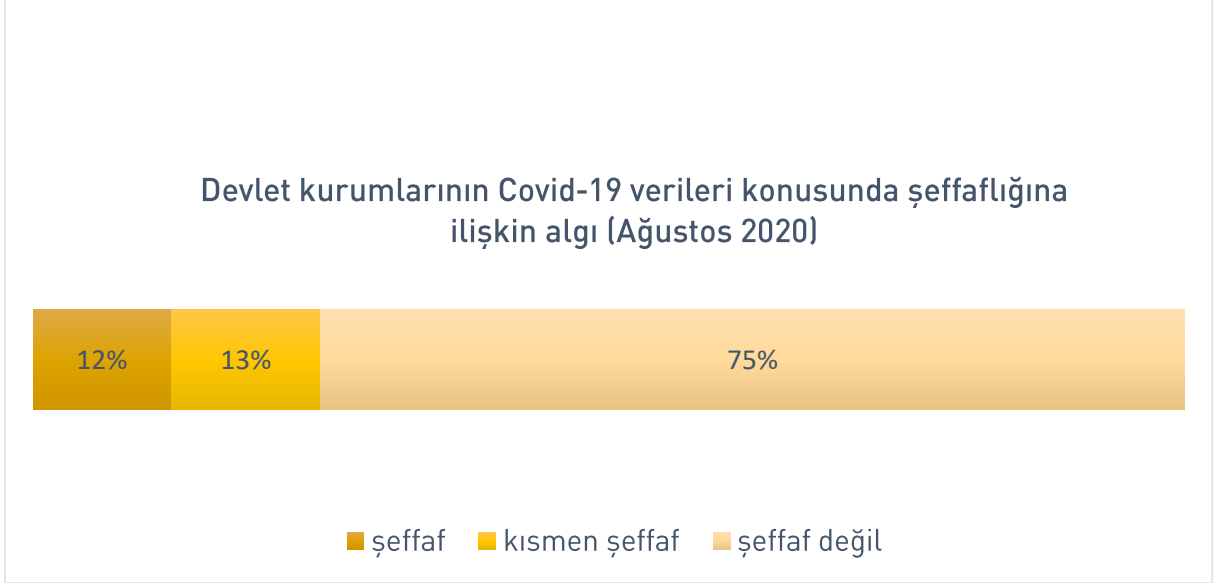
“Bugün hükümetin baro genel kurullarını ertelemesine baktığımızda pandemi gerekçesinin bir bahaneye dönüştüğünü görüyoruz. Kendileri miting yaparken açık havadaki etkinlikleri bile yasaklamalarını iyi niyetle izah etmek mümkün değil.”

“Covid’de herkes ikinci dalgayı yaşadı, biz daha yaşamadık. Hükümet bunun önünü bir yere kadar almaya çalıştı ama artık dalga büyüyor. Hükümetin de bir şey yapabileceğini sanmıyorum.”

“Ekonomi kötüye gittiği için tamamen kapanmayı göze alamıyorlar. Bunun yerine sağlık durumlarının biraz daha kötüye gitmesini, biraz daha insanın ölmesini göze alıyorlar. Bu arada sivil topluma artık keyfi diyebileceğim bazı yasaklar getirerek bir şey yapıyoruz havası vermeye çalışıyorlar.”

“Türkiye’de oranlar düşük diyordum ama CHP ve TTB’nin söyledikleri doğruymuş sanırım. Bu kadar çok yayılmışken günde 1500 vaka olduğunu söylemeleri pek inandırıcı değil. Bence en az on katıdır.”

Nitekim **Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 25 Kasım 2020** tarihinde düzenlediği basın toplantısında ilk kez pozitif çıkan vaka sayılarının tamamını açıkladı. **"Vatandaşımız pozitif çıkan, evinde takip edilen, izolasyonda tutulan vakaların hepsinden haberdar olmak istiyor. ... Semptom göstermeyen hastalarımızı da tabloda göstermeyi planlıyoruz"** diyen Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, o gün **6 bin 814 "hasta"** sayısının yanında **toplam 28 bin 351** kişide Covid-19 tespit edildiğini açıkladı.² Sağlık bakanlığının açıkladığı bu veriler, sivil toplum temsilcilerinin kaygılarını haklı çıkarmış olmakla birlikte sürecin yönetilmesiyle ilgili değerlendirmelerin değişimine ilişkin bilgi veriyor.

² <https://artigercek.com/haberler/saglik-bakani-ilk-kez-vaka-sayisini-acikladi-28-bin-351>

3.1.3. Pandemi ve Kaynak Yönetimi

Salgın sebebiyle yürütülen online çalışma döneminde Bölge STK'ların özellikle dijital araçlara ihtiyacının arttığı görüşmelerde kayıt altına alınırken, istihdam alanında proje bazlı çalışan kuruluşlarda sıkıntı yaşanmadığı, çalışanların bu süreçte işten çıkarılmadığı kaydediliyor. Proje yürütmeyen ve direkt sahada çalışan derneklerin bu süreçte istihdam başta olmak üzere sabit giderler konusunda sıkıntı yaşadığı da vurgulanıyor. Bazı kurumlar istihdam çalışmalarını tamamen durdurmak zorunda kaldıklarını kaydediyorlar. Katılımcılardan fon kullanarak çalışma yapan kuruluşlardan olanlar bu süreçte fon kaynaklarıyla görüşmeler yaptıklarını, yaşanan durumları aktardıklarını ve esneklik sağlandığını kaydediyorlar. Fon kuruluşlarının hemen hepsinin **Covid-19** pandemisinin doğurduğu zorlukların farkında olduğu, STK'lara ihtiyaç duydukları esnekliği sağladıkları anlaşılıyor. Bağış temelli çalışan kurumlar süreçten olumsuz etkilendiklerini aktarıyorlar.

Pandemi sürecinin uzun sürmesi özellikle ziyaret, değişim, saha çalışması yapan kurumlar için faaliyetlerin yeniden yapılandırılması ve tabii kaynak arayışının da değişimini gündeme getiriyor. Bazı katılımcılar bölgesel ve ulusal fon kaynaklarının azalmasıyla uluslararası alana doğru potansiyellerini geliştirmeye çalıştıklarını ifade ediyorlar. Bu durum, pandeminin sivil alan için hem faaliyetler hem de kaynak açısından "sürdürülebilirlik" konusunu gündem olarak dayattığını ve kurumların da bu konuda hem kendi içlerinde hem de ulusal ve uluslararası alanlarda dönüşüme ayak uydurmak için çalışmalar yapmaya başladıklarını gösteriyor.

"Yeni arayışlara girmemiz gerekiyor kaynak için. Kadın arkadaşlarımızın kişisel becerilerini değerlendirmek için görüşmeler yaptık. Önümüzdeki dönem hem kendimiz için hem dünya için çok parlak görünmüyor dolayısıyla bu bizi arayışlara itiyor. Online sık sık toplantılar yapıyoruz. Sadece fon kuruluşları hibelere öncelik vermeli çünkü biz çok büyük kuruluşlar değiliz yaptığımız işlerle orantılı olarak bize fonlar sağlanıyor. Küçük hibeler belki daha kurumsallaştırılabilir. Fon kalemleri genişletilebilir. Ve sürekliliği sağlanmalı."

"Biz bu süreçte birçok kuruma proje verdik. Projelerimizin sonuçlarını bekliyoruz. Projelerimize olumlu dönüşler olursa çalışmalarımızın geniş kitleye ulaşması konusunda olumlu gelişmeler kaydedilecek. Web sayfamızda online bağış oluşturduk isteyenler kart, kredi kartı veya gönüllü olarak bağış yapabilirler."

Araştırmada STK'ların fon arama ve bağış alma dışında kaynak geliştirme programlarının olmadığı ancak salgın süreci ve sonrasında kurumların kaynak oluşturma noktasında değerlendirmeler yaptığı, salgının kaynak sürekliliği konusunun önemini hem kendi çalışmaları hem de faaliyet yürüttükleri alanların ihtiyaçları açısından bir kez daha gündemleştirdiği kaydediliyor. Kaynak bulmak noktasında arayışların dijital mecralara yoğunlaşması, web sitelerinin buna göre düzenlenmesi de pandemi sürecine uyumun yansımaları olarak değerlendirilebilir. Kurumların pandemi süreciyle birlikte fon dışında da kaynak sürekliliğinin sağlanmasını gündemlerine aldıkları görüşmeciler tarafından dile getiriliyor.

“Kaynak geliştirmeye dair planlarımız oldu. Bu, pandemi olmadan planlanmıştı. Temmuz sonuna kadar harekete geçmemiz gereken stratejik bir hedef olmuştu. Bir çocuğun giderleri aylık olarak 50 TL. Bu gideri karşılayacak bir kişi bularak düzenli fonlarla çalışmayı hedefliyoruz.”

“Fon kullanan bir kurum değiliz. Bütün çalışmalarımız gönüllü yürütülüyor ama bunlar için eldeki imkanlar de yetersiz. Bu sebeple bir kaynak geliştirme sorumlusu belirledik. Yıllık bütçe ve bunun nasıl elde edilebileceğine ilişkin bir çalışma yürütecek.”

“Kurumumuzun üye başışından, üye aidatından da bağımsız özerk kendini döndürebileceği bir faaliyetinin olabilmesi önemli. Daha çok yayıncılık ve kitap satışları üzerine odaklandık. Bunları yapabilirsek ekonomik olarak rahatlayacağız.”

3.2. Sivil Toplumun Pandemi Sonrasına Bakışı ve Beklentileri

Araştırmaya katılan STK temsilcilerinin tamamına yakını pandemi süreci ve sonrasındaki dönemde faaliyetlerini sürdürebilme konusunda planlamalar yapıyor ve kaynak sağlayıcılardan da yeni normal döneme uyumlu destekler beklediklerinin altını çiziyorlar. Pandemi sürecinde edinilen dijital kullanım bilgisi ve pratiğinin sonrasında da devam ettirilmesi gerektiği genel olarak katılımcılar tarafından vurgulanıyor. Bunun yanı sıra özellikle tekrar çalışma alanlarına dönülmesi noktasında, hem çalışanların iyi hali hem de çalışılan faaliyet alanlarında daha risksiz hizmetler sunulabilmesi için kurumsal kapasite ihtiyaçlarına yönelik destek beklentileri dile getiriliyor. Bu bağlamda anket katılımcılarına göre STK'ların pandemi sürecinde en çok ihtiyaç duyduğu destekler; kira ve stopaj ödemeleri, teknik ekipman ve dijital araçlar ve hedef grubun ihtiyaçları olarak sıralanıyor.

“STK'ların kurumsal kapasitelerini, teknik alt yapılarını, niteliksel donanımlarını geliştirecek destekler olmalı. Ancak bunlar bölgeden aktörlerin yürüttüğü ve takip ettiği çalışmalar olmalı. Teknolojik dezavantajın eşitsizlikleri büyüttüğü meselelere kafa yormalılar. Yoksul çocuklar mesela, uzaktan eğitim sürecinden yeterince faydalanamıyorlar.”

Yukarıdaki görüşmecinin de dile getirdiği gibi pandemiyle birlikte sıklıkla tartışılmaya başlayan eğitimde fırsat eşitsizliği, güvenli gıdaya erişim, sürdürülebilir mekansal düzenlemeler gibi konularda faaliyetlerin arttırılması bu alanlarla ilgili kaynakların açılması yeni dönem beklentileri olarak ifade ediliyor. Sivil alandaki kurumsal desteklerin önemine de sıklıkla vurgu yapılıyor.

“Kurumların kapasitelerini geliştirmeye yönelik projelerini devam ettirmeleri gerekiyor. Sivil toplum örgütlemelerinin bitmemesi, kesintiye uğramaması, pandemiden dolayı aksamaması gerekiyor. [Kurumsal destek anlamında] bir-iki program var ama genel anlamda çok dönüş yapılmıyor. Türkiye'nin kendi içinden de buna dönük bir çözüm geliştirilmediği için özellikle sivil toplum kendi yağında kavrulacak gibi duruyor.”

Kurumlar kadar fon kaynaklarının da kaynak dağıtırken kutuplaşmanın etkisiyle hareket edebildiği daha kapsayıcı olunması gerektiği katılımcılardan bazılarının dile getirdiği konular arasında yer alıyor. Yine kaynakların bölgesel olarak açılması ve bir katılımcının tarifıyla, “büyük pastalar halinde dağıtılması yerine küçük dilimler halinde” daha fazla sivil toplum örgütünün yararlanabileceği bir yapıya dönüştürülmesi isteği dile getiriliyor.

“Örneğin milyon dolarlık bir proje yerine belki 50 bin dolarlık 20 tane proje farklı 20 tane STK'nın desteklenmesine katkı sağlayacaktır.”

Katılımcılar pandemi sürecinin düşünüldüğünden daha uzun sürebileceği varsayımından hareketle özellikle dezavantajlı kesimleri önceleyecek kaynaklar açılması konusunda beklentilerde bulunuyorlar. Kadınlar, çocuklar, mülteciler, dar gelirli gruplarla ilgili çalışmaların

öncelenmesi katılımcılar tarafından en çok dile getirilen hususlar olmakla birlikte bölgedeki en temel mücadele alanı olan insan hakları alanının güçlendirilmesi gerektiği de vurgulanıyor. Kurumsal kapasitenin yanı sıra, insan kaynağı, sabit gider desteği ve kaynaklarda esneklik beklentisi görüşmelere yansıyor. Katılımcıların pandemi sonrası sivil toplum kurumlarının ihtiyaçlarıyla ilgili önerileri kaynaklarla ilgili beklentilerle örtüşmektedir.

“Toplumun ihtiyaç duyduğu temel şeyler faaliyet alanlarıdır. Faaliyet alanlarının güçlenmesi için de kaynak aktarımının olması lazım. STK'lara çok daha fazla tolerans gösterilmeli. Kurumların bu süre zarfında yapamadığı çalışmalarını hızlı bir şekilde faaliyete koyma, daha güçlü ve görünür kılma arayışı için kaynak ve fon desteğinde daha önce belirlenen zorlu şartların koşulduğu durumların biraz daha esnek tutulması gerekiyor.”

“Kurumları ayakta tutmak, kadın ve çocuk alanını güçlendirmek, dil politikalarını desteklemek. İstihdam, gıda yardımları ve hijyen, toplum kuruluşlarının devamı için gelir kaynakları sağlayan çalışmalara öncelik vermeliler.”

Sivil Toplumun Daha Etkili Olabilmesi İçin	%
Ekonomik ve İdari güçlendirme sağlanmalı	77%
Teknolojik imkanları artırılmalı	49%
Başarılı deneyimler aktarılmalı	39%
Görünürlük ve etki arttırma çalışmaları yapılmalı	37%
Gönüllülerle iletişim artırılmalı	35%
Uzun vadeli planlamalar yapılmalı	33%
Birlikte iş yapılması teşvik edilmeli	31%
Gönüllülük teşvik edilmeli	28%
Yasal süreçlerin kolaylaştırılmalı	27%
Vergi ve SGK muafiyetleri sağlanmalı	20%

Anket katılımcıları, STK faaliyetlerinin pandemi öncesinde olduğu gibi normale dönmesinin 1 ila 3 yıl arasında olabileceğini düşünüyorlar. STK temsilcileri, pandemi sürecini daha hasarsız atlatabilmesi için sivil toplumun kendi içindeki dayanışması ve iş birliğinin önemine de işaret ediyorlar. Emek, mekân ve imkân paylaşılması ile sivil toplum camiasının moralini yüksek tutacak çalışmalara ihtiyaç olduğu ve bunların teşvik edilmesi gerektiği dile getiriliyor. Bu beklentiler gerek fon sağlayan kuruluşlar gerekse sivil toplumu güçlendirme çalışmalarını yürüten kuruluşlar için önemli gündemler olarak masaya konuluyor.

“STK’ların birbirini daha çok dinlemesi ve daha çok dayanışma yapması STK’lar için işin püf noktası.”

“Sivil toplum özellikle Türkiye’de tüm zorluklarla mücadele edebilme reflekslerini geliştirmişler. Çünkü bütün bu baskıya rağmen, birçoğu bu refleksle ayakta kalabiliyor. Pandemi sonrası da bu kurumlar ayakta kalmayı başaracaktır. Ama elbette ki zayıflamalar olacak, eğer sürece yönelik çalışmalar olmazsa. Bu yüzden tüm STK’ların bir araya gelip geleceklerini tartışmaları ve ortak çözüm bulmaları gerekmektedir.”

SONUÇ

Doğu ve Güneydoğu'da Sivil Toplum Manzarası ve Covid-19 Etkisi Araştırması, bölge sivil toplumunun Çözüm Süreci'nden bu yana genel bir durum değerlendirmesi ve pandemi süreçlerinin etkisine odaklanmıştır. Nitel ve nicel metodların birlikte kullanıldığı araştırmada; **bölge STK'larını temsil edebilecek çoğullukta görüşmeler yapılmıştır**. Araştırmada bölge sivil toplumunun birbirine, çalışma alanlarına, ülkenin ve bölgenin mevcut sorunlarına bakışıyla; pandemi sürecindeki deneyimleri ve bu konudaki gelecek öngörülerine yer verilmiştir.

Görüşülen STK temsilcileri, sivil toplumun eksik görüldüğü ve iyileştirilmesi gereken ihtiyaçları olarak; **finansal, teknik, insan kaynağı ve kurumsallaşma** gibi başlıkları içeren görüşler paylaşmışlardır. Bu teknik ihtiyaçların yanında; şeffaflık, iş birliği ve iş bölümü gibi konularda iyileşme ve ilerleme gerekliliğini dile getirmişlerdir. Öte yandan **Covid-19** salgınının etkisinin hem mevcut çalışmaları etkilemesi hem de yeni ihtiyaçları ortaya çıkarması katılımcıların görüşmelerinde sıkça dile getirilmiştir.

Katılımcılar **Covid-19** salgınının sivil toplum çalışmalarını **olumsuz** etkilediğini ve sorunlarla ihtiyaçların arttığını aktarmışlardır. Sivil toplumun saha hareketliliğinin kesildiği bu dönemde; STK'lar online mecralara geçişte zorluklar yaşadıklarını ve teknik alt yapıyı güçlendirme

ihtiyacının daha önemli hale geldiğinin altını çizmişlerdir. Yine yüz yüze temasın eksilmesi; hem sivil toplumun birbiri ile iletişimini zayıflatmış, dolayısıyla sosyalleşme ortamlarını olumsuz etkilemiş hem de hedef kitle ile görüşmelerin kesilmesi sebebiyle bazı kuruluşlar için çalışmalarını durma noktasına getirmiştir.

Hak savunuculuğu yapan derneklerin dahi pandemi sürecinde hijyen, sağlık, yardım gibi alanlarda çalışma yapmak zorunda kalması; toplumsal kesimlerin pandemi sürecinden ne denli etkilendiğinin göstergesi bakımından önemlidir. Yine aynı şekilde ortaya konulan bulgular Türkiye'nin genelinde olduğu gibi bölge sivil toplumunun da uzun süreceği öngörülen pandemi sürecini atlatabilmeleri için kaynak ve desteğe ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Araştırmada STK temsilcilerinin pandemi süreci ve sonrasındaki dönemde faaliyetlerini sürdürebilme konusunda planlamalar yaptığı ve kaynak sağlayıcılardan da yeni normal döneme uyumlu destekler bekledikleri belirlenmiştir.

Pandemiyle birlikte sıklıkla tartışılmaya başlayan eğitimde fırsat eşitsizliği, güvenli gıdaya erişim, sürdürülebilir mekânsal düzenlemeler gibi konularda faaliyetlerin arttırılması bu alanlarla ilgili kaynakların açılması pandemi sonrası süreçle ilgili beklentiler arasında ilk sırada gelmektedir.

Sürecin hasarsız atlatabilmesi için sivil toplumun kendi içindeki dayanışma ve iş birliğinin önemi de araştırmada karşımıza çıkan önemli bir vurgu olmaktadır. Araştırma, sivil toplumun teknik, finansal, insan kaynağı ve kurumsallaşma ihtiyaçlarının yanı sıra sivil toplum çalışanlarının "iyi olma hali"ni gözetecek psiko-sosyal desteğe ihtiyaç duyduklarını da ortaya koymaktadır.

Bölge sivil toplum kuruluşları; İstanbul merkezli sivil toplum destekleme program ve eğitimlerinden yeterli verim alamadıklarını dile getirerek, sorunu yerelde çözecek mekanizmaların hayata geçirilmesi gerekliliğine işaret etmişlerdir. Yine bununla ilişkili olarak katılımcılar, STK'lardan ilgili kişilerin katıldığı teknik eğitim programlarının kişiye faydası olsa bile bunun etkilerinin kuruma yeterli oranda yansımadığını dile getirmiş ve bölgeden bazı kuruluşların bu eğitim ve güçlendirme programlarına alınmasının yanında kısa ya da orta vadeli mentorluk ilişkileriyle yerelde güçlendirme çalışmalarının yürütülmesinin daha faydalı olacağını vurgulamışlardır.

RAPORDA GEÇEN BAZI KISALTMALAR

İHOP - İnsan Hakları Ortak Platformu

YADA - Yaşama Dair Vakıf

İHD - İnsan Hakları Derneği

TİHV - Türkiye İnsan Hakları Vakfı

Hak İnisiyatifi - Hak İnisiyatifi Derneği

Özgür-Der - Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği

KAMER - Kadın Merkezi Eğitim Üretim Danışma ve Dayanışma Vakfı

MOKİD - Mardin Ortak Kadın İşbirliği Derneği

Yaka-Koop - Yaşam Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi

CİSAD - Cilo Sat Gölleri ve Buzulları Dağcılık ve Doğa Sporları Derneği

DKVD - Diyarbakır Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği

DİSA - Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

DİTAM - Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi

DİSİAD - Diyarbakır Sanayici ve İş İnsanları Derneği

VOSİAD - Van Organize Sanayi ve İş İnsanları Derneği

SHUDER - Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği

DERMEZ - Mezopotamya Psikologları İnisiyatifi

DİKAD - Diyarbakır İş Kadınları Derneği

DOGÜNKAD - Doğu ve Güneydoğu İş Kadınları Derneği

VAKAD - Van Kadın Derneği

TTB - Türk Tabipleri Birliği

KESK - Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu

İHH - İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı

